m_educ_2025_140

Міністерство освіти і науки України
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
факультет педагогіки, психології та соціальної роботи
кафедра практичної психології

Взаємозв'язок стилів сімейного виховання з мотивацією до навчання молодших школярів

Кваліфікаційна робота
Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:
студентка 6 курсу, групи 622
спеціальності 053 «Психологія»
спеціалізації «Практична психологія»
Гук Аліна Анатоліївна
Керівник: канд. політ. наук, доц.:
Фесун Галина Стефанівна

до захисту допущено:
протокол засідання кафедри
№ ____ від _____2024р.

Чернівці – 2024

Анотація

Гук Аліна Анатоліївна

Взаємозв'язок стилів сімейного виховання з мотивацією до навчання молодших школярів. Кваліфікаційна робота

Молодший шкільний вік є найвідповідальнішим етапом шкільного дитинства. У момент вступу до школи у житті дитини відбуваються великі зміни, серед яких важливу роль відіграє зміна соціального середовища розвитку та взаємини з оточуючими дорослими та однолітками. У житті молодшого школяра утворюється новий значимий дорослий – вчитель. Істотно змінюються дитячо-батьківські стосунки – тепер дитина стала школярем, у неї мають бути нові обов'язки, з'являються нові вимоги до неї. Успішний особистісний та інтелектуальний розвиток молодшого школяра залежить не лише від зусиль вчителя, а й від адекватних дитячо-батьківських відносин у сім'ї молодшого школяра. Від сприятливих стосунків батьків та молодшого школяра залежить його благополучний емоційний стан, а отже успішна адаптація до нових умов життя.

Багатьох психологів різних шкіл і напрямів давно привертала увагу надзвичайна значущість відносин між батьками та дітьми. У даний час проблема дитячо-батьківських відносин як фактора психофізичного благополуччя дітей в умовах сім'ї набуває особливої актуальності, оскільки є однією з найважливіших складових державної політики збереження здоров'я нації.

Abstract

НАПИШІТЬ ЯК В ПАСПОРТІ

The relationship between family parenting styles and learning motivation of younger schoolchildren. Qualification work

The younger school age is the most responsible stage of school childhood. At the moment of entering school, great changes occur in the child's life, among which an important role is played by a change in the social environment of development and relationships with surrounding adults and peers. A new significant adult is formed in the life of a younger schoolchild - a teacher. Child-parent relationships are changing significantly - now the child has become a schoolchild, he must have new responsibilities, new requirements appear for him. Successful personal and intellectual development of a younger schoolchild depends not only on the efforts of the teacher, but also on adequate child-parent relationships in the family of the younger schoolchild. His prosperous emotional state, and therefore successful adaptation to new living conditions, depends on favorable relationships between parents and the younger schoolchild.

Many psychologists of different schools and directions have long been interested in the extraordinary significance of the relationship between parents and children. Currently, the problem of child-parent relationships as a factor of psychophysical well-being of children in the family environment is gaining particular relevance, since it is one of the most important components of the state policy of preserving the health of the nation.

Зміст

Вступ ……..…....5

Розділ І. Теоретичний аналіз впливу стилю сімейного виховання на мотивацію навчання молодших школярів.....8

1.1. Психологічна характеристика вікових особливостей молодших школярів.....8

1.2. Психологічні особливості навчальної мотивації осіб молодшого шкільного віку.....12

1.3. Взаємозв'язок стилів сімейного виховання та мотивації навчальної діяльності молодших школярів.....17

Розділ ІІ. Емпіричне дослідження взаємозв'язку стилів сімейного виховання та мотивації навчання молодших школярів 29

2.1. Характеристика вибірки та методів дослідження.....29

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження.....32

2.3. Рекомендації батькам щодо формування адекватного стилю виховання 49

Висновки……...…...51

Список використаних джерел ……....54

Додатки …….....59

Вступ

Актуальність проблеми дослідження. Молодший шкільний вік є початковим етапом розвитку дитини в умовах шкільного навчання. Вступ до школи є причиною значних змін у житті дитини, серед яких особливим є перехід до нового соціального середовища та змін у стосунках з дорослими й однолітками. З'являється нова важлива фігура в житті дитини – вчитель. Батьківські стосунки також зазнають зміни: дитина стає школярем, і тепер на неї покладаються нові обов'язки, з'являються нові вимоги. Успішний розвиток особистості та інтелекту молодшого школяра залежить не тільки від роботи педагога, але й від здорових стосунків між батьками та дитиною. Сприятливе середовище, взаєморозуміння у родині є фактором для емоційного благополуччя дитини та її ефективної адаптації до нових умов [21, с. 136-144].

Багатьох психологів різних наукових шкіл та напрямків давно приваблює надзвичайна значимість взаємин батьків і дітей. Зараз проблема взаємодії між дітьми та батьками, як чинник психофізичного здоров'я дітей у родинних умовах, стає особливо важливою, оскільки є однією із основних складових державної політики збереження здоров'я підростаючого покоління [17].

У дослідженні дитячо-батьківських стосунків ключовим є розуміння факторів, які впливають на формування особистості дитини. Між стилем батьківського виховання та розвитком особистісних якостей дитини існує пряма залежність, оскільки сімейне оточення складається з особистих рис батьків, умов їхнього життя та стилю виховання. На дитину впливають не тільки свідомі і спеціальні, чи цілеспрямовані виховні впливи, але й, можливо, більшою мірою, вся сукупність поведінки батьків [31, с. 5-14].

Проблема дитячо-батьківських стосунків вивчалася науковцями в системі розвитку психології як науки і практики. У вітчизняній психології вивченням даної проблеми займалися вчені О. Азаркіна, Т. Алексєєнко, А. Андрейко, О. Голюк, Т. Григор’єва, М. Зінов’єва, Т. Кошкарова та багато інших [1; 4; 5; 14; 17; 23; 31].

На даний момент існує безліч визначень мотивації як основи змісту навчального процесу. У вітчизняній психології зазначеною тематикою займалися Я. Демченко, Л. Дзюбко, О. Дуброва, С. Занюк, С. Кельнер, М. Лук'янонова, О. Чекстерере, І. Чорней [18; 19; 20; 22; 26; 35; 47; 48].

Також необхідно відзначити внесок М. Бітянова, В. Варга, Т. Григор'єва, О. Козлюк, Т. Пащенко, В. Поліщук, які займалися дослідженням активності особистості, що розвивається, природою мотивів, тенденцій, що визначають їх трансформацію та зміцнення у структурі особистості [7; 11; 17; 27; 39]. Активно аналізувалась у науці система мотивації навчальної діяльності такими вченими, як Дж. Аткінсон, А. Маслоу, Г. Годдард, В. Мерлін, С. Спера та іншими [52; 54; 55; 57].

Мета дослідження: вивчити вплив стилів сімейного виховання на емоційно-вольову сферу старших дошкільників.

Об'єкт дослідження: мотиваційна сфера молодших школярів.

Предмет дослідження: взаємозв'язок стилів сімейного виховання з мотиваційною сферою молодших школярів.

Гіпотеза дослідження: існує зв'язок між стилями сімейного виховання та мотиваційною сферою молодших школярів.

Ми припустили, що демократичний стиль сімейного виховання позитивно впливає на навчальну мотивацію загалом, у таких навчальних мотивах як процес навчання, творча самореалізація, досягнення успіху, обов'язку та відповідальності, самовизначення та самовдосконалення. Авторитарний стиль сімейного виховання, що характеризується надмірною вимогливістю, відсутністю прийняття, надмірним контролем, впливає на формування таких мотивів навчальної діяльності, як уникнення невдачі та афіліації.

Щоб досягти мети дослідження нами були поставлені наступні **завдання дослідження:**

- провести теоретичний аналіз наукових джерел з питань психологічного змісту особливостей віку та мотивації навчання у молодших школярів;

- проаналізувати особливості дитячо-батьківських відносин та стилів сімейного виховання у молодшому шкільному віці;
- встановити зв'язок мотивації навчання у молодших школярів із стилями сімейного виховання;
- визначити характер впливу стилю сімейного виховання на мотивацію вчення молодших школярів;
- розробити рекомендації для батьків щодо гармонійного виховання.

Методи дослідження: методи та методики дослідження для отримання результатів обиралися відповідно до мети та завдань зазначеної проблеми.

У дослідженні були використані такі методи: організаційні (порівняльний); емпіричні (опитування); методи математико-статистичного аналізу даних, кореляція Спірмена.

Методики дослідження:

1. Методика «Вивчення мотиваційної сфери учнів», М. Матюхіної (у модифікації Н. Бадмаєвої).
2. Методика «Оцінка шкільної мотивації», Н. Лускановой.
3. Методика «Складання розкладу на тиждень» С. Рубінштейна у модифікації В. Моргуна.
4. Методика «Взаємодія з батько – дитина», І. Марковської.

Вибірка та база дослідження: дослідження проводилося на базі ліцею № 14, Чернівецької міської ради, м. Чернівці. У ньому взяли участь 47 осіб, з них 22 батьків (15 матерів та 7 батьків), 25 молодших школярів.

Розділ І. Теоретичний аналіз впливу стилю сімейного виховання на мотивацію навчання молодших школярів

1.1. Психологічна характеристика вікових особливостей молодших школярів

Молодший шкільний вік, який охоплює період навчання в початковій школі, триває від 7 до 10 років. Цей період характеризується подальшим фізичним і психофізіологічним розвитком дитини, що дозволяє їй успішно навчатися в школі.

Важливими змінами даного періоду розвитку молодшого школяра є покращення роботи головного мозку та нервової системи. За словами експертів, до 7 років кора головного мозку вже значною мірою досягає зрілості. Проте недоліки в регуляції кори мозку все ще виявляються в поведінці, організації діяльності та емоційній сфері дітей цього віку: молодші школярі часто відволікаються на сторонні речі, мають труднощі з тривалим зосередженням, схильні до утворення та емоційної нестабільності [30, с. 127].

У молодшому шкільному віці у різних дітей відзначається нерівномірність психофізіологічного розвитку. Також спостерігаються різниці у темпі розвитку між хлопчиками та дівчатками: дівчатка, зазвичай випереджають хлопчиків. Наголошуючи на цьому, Г. Абрамова приходить до висновку, що насправді в молодших класах діти різного віку сидять за однією партою: хлопчики в середньому на півтора роки молодші за дівчаток, хоча ця різниця не стосується календарного віку [2, с. 103].

В. Поліщук зазначає, що молодший шкільний вік є піковим етапом дитинства. Дитина ще має багато дитячих рис – наївність, безтурботність, проте сприяє втрачати свою дитячу безпосередність у поведінці, а її мислення набуває нових логічних структур. У школі дитина не тільки здобуває нові знання та навички, а й отримує певний соціальний статус. Водночас змінюються її інтереси, цінності та загальний спосіб життя [39, с. 1-6].

Соціальна ситуація у розвитку для дитини змінюється шляхом виходу дитини за межі сім'ї. Для молодшого школяра розширюється коло значущих

осіб. Педагог – це доросла людина, роль якої в суспільстві полягає в тому, щоб поставити перед дітьми необхідні вимоги та оцінити їхню навчальну діяльність. Вчитель є представником соціуму і носієм нормативних форм поведінки. Зміни в самосприйнятті дозволяють змінити погляд на життєві цінності. Те, що раніше було значущим, сьогодні стає не таким важливим. Інтереси і мотиви, які мали місце до цього втрачають свою силу, а на їхню заміну з'являються нові. Цінним виявляється все, що пов'язане з навчальною діяльністю (насамперед оцінки), і менш важливим є те, що пов'язане з грою. Маленький учень із задоволенням проводить час у грі, однак вона вже не може бути основним змістом життя дитини. З особливостями розвитку ігрової діяльності молодшого школяра пов'язана також втрата інтересу до гри та постановки навчальних цілей [10, с. 41].

І. Тарасова та Ю. Федусенко зазначають, що діти віком 3-5 років отримують задоволення від самого процесу гри, тоді як у 5-6 років вони вже насолоджуються не лише процесом, а й результатом ігрової діяльності. В ігрових ситуаціях, притаманних старшому дошкільному та молодшому шкільному віку, краще грає той, хто краще засвоїв правила гри. У грі акцент переміщається від процесу до кінцевого результату. Ігрова мотивація поступово змінюється на навчальну, де діяльність спрямована на здобуття конкретних знань і вмінь, що, у свою чергу, приносить визнання дорослих і однолітків, а також визнання [43, с. 13-18; 45, с. 25-28].

Переважаючою функцією молодшого шкільного віку є мислення. Завдяки мисленню активно розвиваються і перебудовуються психічні процеси, інакше кажучи, від когнітивних процесів залежить розвиток інших психічних функцій. У дошкільному віці закінчується перехід від наочно-образного мислення до словесно-логічного. Школяр починає логічно міркувати. Однак це ще не формально-логічні операції; молодший школяр ще не може міркувати гіпотетично [30, с. 124].

Ж. Піаже назвав характерні для цього віку операції конкретними, оскільки вони можуть бути застосовані лише до конкретного, наочного

матеріалу. Шкільна освіта побудована таким чином, що переважний розвиток отримує словесно-логічне мислення. Протягом перших двох років навчання в початковій школі діти активно працюють з наочними зразками, тоді як у наступних класах цього обсягу діяльності стає дедалі менше. У навчальній діяльності при оволодінні предметами основної школи все менше є необхідним образне мислення. Воно відповідає віковим тенденціям розвитку дитячого мислення, але водночас збіднює інтелект дитини [20, с. 30-37].

У процесі навчання в учнів початкової школи формуються і наукові поняття. Засвоєння наукових понять у процесі навчання дає змогу говорити про розвиток в учнів базових понять та теоретичного мислення. Теоретичне мислення дозволяє молодшому школяру вирішувати задачі, спираючись не стільки на зовнішні, наочні зразки об'єктів, скільки на внутрішні, суттєві характеристики та зв'язки між ними [34, с. 73-77].

Пам'ять розвивається в двох напрямках – довільність і свідомість. Молодші школярі мимовільно запам'ятовують навчальний матеріал, який викликає їхній інтерес, що поданий в ігровому форматі та пов'язаний з яскравою наочністю чи спогадами тощо. Однак, у цей період на відміну від дошкільного віку, вони вже можуть цілеспрямовано і довільно запам'ятовувати матеріал, який для них є не завжди цікавим. Сим далі відбувається процес навчання, тим все більше воно охоплює довільну пам'ять [34, с. 73-77].

На думку Л. Дзюбко, певним чином також і увага розвивається в молодшому шкільному віці. Не будучи достатньо сформованою, дана психічна функція унеможливить подальший процес навчання. Під час уроків учитель спрямовує увагу учнів на навчальний матеріал, тривалий час утримує його, переходить від одного виду роботи до іншого. Молодші школярі, на відміну від дошкільнят, проявляють значно більшу уважність. Вони здатні зосередитися навіть на тій діяльності, яка не є достатньо цікавою [34, с. 73-77].

Зазвичай, молодші школярі беззаперечно намагаються виконувати вимоги учителя, не вступати з ним у суперечку, наприклад, характерно та

властиво і для підлітків. Вони достатньо довірливо сприймають оцінки та вказівки вчителя, наслідують його манеру міркувати, інтонацію. У випадку, якщо під час уроку вчитель дає завдання, то молодші школярі старанно його виконують, не задумуючись про мету даної роботи. Необхідною умовою успішного навчання і виховання є такі психологічні якості, як старанність, працьовитість. Водночас беззаперечне підкорення авторитету вчителя, необдумане виконання його вказівок може згодом негативно позначитися на навчальному та виховному процесі молодшого школяра [20, с. 30-37].

На думку Я. Демченко, О. Дуброві, у дитини дуже виражена орієнтація в навколишньому світі. Події, подробиці справляють на дітей сильне враження. При найменшій нагоді вони наближаються до об’єкта їхньої зацікавленості, намагаються дослідити, вивчити незнайомий предмет, зосередити увагу на конкретних сторонах [18, с. 14-24; 20, с. 30-37].

Таким чином, молодший шкільний вік відрізняється від дошкільного тим, що навчальна діяльність у цей період є провідною. Ця діяльність є досить складною і потребує значних зусиль та часу, особливо до 11 років. Навчальна діяльність молодших школярів супроводжується розвитком важливих психологічних новоутворень, таких як довільність психічних процесів, здатність планувати дії, організовувати навчальну діяльність і давати зворотний зв'язок.

1.2. Психологічні властивості навчальної мотивації осіб молодшого шкільному віці

В зальному вигляді, мотив – це поняття, яке визначає, стимулює і спонукає індивіда виконувати певну діяльність, що є зумовлена даним мотивом. Багатогранність проблеми мотивації зумовила велику кількість підходів у розумінні сутності, природи та структури даного поняття, а також методів його вивчення (Г. Абрамова, М. Бітянова, Л. Гриценок, Я. Демченко, Л. Дзюбко, О. Дуброва, Ю. Федусенко) [2; 7; 18; 19; 20; 47].

У вітчизняній психології мотивація є складним, багаторівневим явищем, яке охоплює різні аспекти життєдіяльність індивіда, зокрема його поведінку та ставлення до діяльності. І. Бех запропонував визначення мотиву, як здатністю особистості заради якої виконується діяльність. Вчений зазначив, що мотивом можуть служити предмети зовнішнього світу, уява, почуття хвилювання індивіда [20, с. 30-37].

Розгляд мотиву з цієї точки зору усуває багато суперечок у його трактуванні, оскільки тут поєднується ресурсна, динамічна та змістова складова діяльності.

Навчальна мотивація визначається кількома факторами, які є характерними для даної діяльності. А саме, вона визначається самою системою освіти, навчальним закладом, де відбувається навчання та організація навчального процесу, а також сформованістю, за суб’єктивними якостями учня (віковими, статевими, інтелектуальними, інтересами, самооцінкою, його взаємодією з однокласниками). Сюди варто віднести суб'єктивні якості вчителя і насамперед його ставлення до учня, а також самі деталі навчального предмета [20, с. 30-37].

Л. Гриценюк, Л. Дзюбко вважають, що мотивація до навчання є спрямованістю молодшого школяра на багатогранність навчальної діяльності. Зокрема, оскільки діяльність учня спрямована на роботу з самим досліджуваним об'єктом (мовним, природничим тощо), у більшості випадків

варто вказувати на різні типи пізнавальної мотивацій. За умови, що діяльність учня зосереджена на взаєминах з оточенням, мова йде, зазвичай, про різновид соціальних мотивів. Інакше кажучи, одних дітей мотивує безпосередньо процес пізнання нового, а деяких – стосунки з оточенням під час навчання [20, с. 30-37].

У психологічній науці виділяють дві великі групи мотивів:

1) мотиви пізнання, що стосуються змісту навчальної діяльності та процесу її реалізації;

2) соціальні мотиви, забезпечують різну соціальну взаємодіяю учня з оточенням [25, с. 238-248].

Спробуємо коротко їх описати.

Першу велику групу мотивів можна розділити на кілька підгруп:

1) широкі пізнавальні мотиви, які спрямовані на орієнтацію школярів на засвоєння нових знань. Також їх відрізняють за рівнями. Ці рівні залежать від глибини зацікавленості у знаннях, що можуть проявлятися в інтересах, зокрема до пізнання нових, цікавих фактів;

2) навчально-пізнавальні мотиви, які спрямовані на орієнтацію учнів оволодіння способами здобуття вмінь: інтерес до методів самостійного навчання, до методів наукового пізнання, до методів саморегуляції навчальної діяльності, раціональної організації процесу навчання;

3) мотиви самоосвіти, які спрямовані в учнів на самостійне вдосконалення методів набуття важливих вмінь та знань [25, с. 238-248].

Дані рівні пізнавальної мотивації зазвичай можуть гарантувати наявність в учня так званої «мотивації досягнення», яка складається з прагнення дитини до успіху під час постійного змагання з самою собою, бажанням досягти нових і зростаючих результатів.

Друга велика група: соціальні мотиви, яка також поділяється на кілька підгруп:

1) широкі соціальні мотиви спрямовані на прагнення одержати знання для того, щоб відчувати свою корисність, потрібність людям, бажання

здійснити свій обов'язок, почуття відповідальності. До широких соціальних мотивів відносять також прагнення бути готовим зробити вибір майбутньої професії;

2) вузькі соціальні, так би мовити позиційні мотиви, що спрямовані на прагнення зайняти певне місце у діяльності, позицію у відносинах з оточенням, одержати їхню підтримку, завоювати у них авторитет [35, с. 26-32].

Ці мотиви спрямовані на співпрацю та пов'язані з широкою потребою людини в спілкуванні, з бажанням отримати задоволення від процесу спілкування, від створення стосунків з іншими людьми.

Одним із різновидів таких мотивів є так звана «мотивація соціального благополуччя», яка виражається в бажанні отримати лише схвалення від учителів, батьків і однолітків (кажуть, що такі учні працюють лише на «позитивне підкріплення»).

Іноді позиційний мотив проявляється у бажанні учня зайняти почесне місце, бути серед найкращих, і в такому випадку можна говорити про «мотивацію престижу».

Позиційний мотив також може проявлятися в бажані самоствердж уватися, зокрема через прагнення стати лідером, впливати на інших учнів, контролювати групу.

3) соціальні мотиви, названі мотивами соціального співробітництва, які проявляються в тому, що школяр має бажання комунікувати та взаємодіяти з оточенням, намагається усвідомлювати, аналізувати способи, форми своєї співпраці та взаємовідносин з педагогом і однокласниками [22, с. 94].

Ці мотиви є важливою основою самовиховання, самовдосконалення особистості молодшого школяра.

У початковій школі формуються пізнавальні та соціальні навчальні мотиви, які мають змістовні та динамічні характеристики. С. Занюк, С. Канюк серед змістовних характеристик мотивів виділяють особистісний сенс навчання та розкривають ефективність мотиву. Навчання для учня, на їхню

думку, має бути особистісно значущим. Тільки тоді можливе формування позитивної навчальної мотивації. Обґрунтованість мотиву тісно пов'язана з особистісним змістом навчання [22, с. 94; 25, с. 238-248].

С. Занюк, С. Канюк вважають, що молодшого школяра цікавить усе, що стосується навчання і школи [22, с. 94; 25, с. 238-248]. Їх інтереси широкі, а розумова активність проявляється через допитливість дитини. Головною рисою молодшого школяра є повна довіра до вчителя. Усі дії учня в процесі навчальної діяльності тісно пов'язані з учителем. Навчальна мотивація формується через інтерес до вчителя. Інтелектуальна активність учнів зберігається лише за умови, якщо вчитель знаходиться поруч і взаємодіє з ними. Як тільки втрачається зв'язок дитини з учителем, зникає бажання вчитися, падає активність [35, с. 26-32].

Допитливість проявляється в яскраво виражених реакціях на все нове і незвичайне. Ставлення до навчання як до соціально-значущої діяльності сприяє розвитку інтересів молодших школярів. Облік та використання сприятливих психологічних передумов допомагає створювати умови для формування навчальної мотивації учнів. Окрім сприятливих передумов вчені виділяють низку негативних особливостей, які також потрібно враховувати [37, с. 115].

О. Малихіна вважає, що в молодшому шкільному віці інтереси не можуть виступати в ролі реальних мотивів навчальної діяльності, тому що спрямовані на окремі факти та явища. Інтерес до причинно-наслідкових зв'язків починає проявлятися до кінця молодшого шкільного віку [37, с. 115].

Інтереси молодших школярів є ситуативними. Зокрема, О. Малихіна зазначає, що діти швидко втомлюються, а завдання їм набридають. В результаті проявляється неуважність. Молодші школярі не можуть назвати точних причин, чому їм подобається чи не подобається предмет. Учні не орієнтуються на конкретний зміст навчальних предметів, у зв'язку з чим проявляється слабка вибірковість, а також на результат навчання, а не на способи навчальної діяльності [37, с. 115].

Також С. Кельнер у своєму дослідженні зазначає, що протягом усього періоду навчання в початковій школі молодші школярі не виявляють інтересу до подолання труднощів. Причину цього вона вбачає у вчителях, які оцінюють результати і мало уваги приділяють оцінці процесу навчання [26, с. 82-89].

Негативний інтерес сприяє формуванню формального інтересу до навчання. Згодом такий інтерес переходить у зовнішню мотивацію, коли дитину хвилює не якість набутих компетенцій, а наявність позитивної оцінки, або відсутність негативної [26, с. 82-89].

У першому класі учні виявляють позитивні мотиви, пов'язані з навчальною діяльністю. Їх хвилює статус школяра, який вони набувають, становище в колективі, тобто зовнішні прояви [26, с. 82-89].

У початковій школі особливе місце займають широкі соціальні мотиви, хоча вони й не усвідомлюються школярами. С. Канюк вважає, що соціальні мотиви здатні визначити позитивне відношення до навчання навіть без наявності пізнавального інтересу. Навчально-пізнавальні мотиви не займають провідної ролі у навчальному процесі молодшого школяра. Учні молодших класів схильні добросовісно виконувати всі доручення вчителя, однак при цьому вони схильні перекладати всю відповідальність за свої помилки на інших людей [25, с. 238-248].

Отже, навчальна мотивація формується під впливом кількох факторів. Прийнято виділяти дві групи мотивів: пізнавальні та соціальні.

Роль соціальних мотивів у молодших школярів іноді є настільки великою, що учні виконують завдання вчителя, навіть не усвідомлюючи, для чого і з якою метою це робиться. У сучасних молодших школярів переважають мотиви отримання високих оцінок і взагалі не спостерігається мотив самовизначення та самовиховання.

Теоретичний аналіз показав, що пізнавальні мотиви пов'язані з процесом і змістом навчальної діяльності. У молодших школярів вони не мають переважного значення у формуванні мотивації. Також у дітей переважає емоційний інтерес до навчання.

1.3. Взаємозв'язок стилів сімейного виховання та мотивації навчальної діяльності молодших школярів

Сім'я – це мала соціальна група, що є найбільш важливою формою організації особистого життя, що базується на взаєминах подружжя, родинних відносинах, стосунках між подружжям, які живуть разом [28, с. 93].

Для людини сім'я є головною і основною складовою середовища, в якому вона проживає достатньо тривалий період свого життя і яке намагається потім будувати все своє подальше життя. Сучасний психологічний словник дає таке визначення: сімейне виховання – це цілеспрямований, свідомий, виховний вплив, який здійснюють батьки з метою формування певних якостей і навичок [9, с. 96].

Основною функцією сім'ї є виховання, що включає у себе різні стилі. А. Андрейко пише, що визначення «батьківське ставлення» передбачає загальний характер і вказує на взаємний зв'язок і взаємозалежність батьків та дитини. Батьківський підхід включає суб'єктивну, вибіркову і свідому оцінку дитини, яка визначає особливості батьківського сприйняття, через спілкування з дитиною і характер методів впливу. Загалом у структурі батьківських стосунків розрізняються емоційний, когнітивний та поведінковий компоненти [5, с. 78-82].

У сучасному психологічному словнику наводиться таке визначення: батьківський стиль виховання – це загальні, притаманні, ситуативно нехарактерні способи спілкування одного із батьків із дитиною, інакше кажучи певний спосіб дій щодо дитини [40, с. 53].

Зазвичай у психологічній та педагогічній літературі для розуміння та аналізу батьківського ставлення визначено два критерії: рівень емоційної близькості і тепла батьків по відношенню до дитини (любов, тепло, чи емоційна відчуженість) та рівень контролю над своєю поведінкою (висока – з великою кількістю контролю та заборон; низька – з мінімальними обмеженнями).

В даний час найбільш популярною є класифікація стилів поведінки батьків, яка розроблена Д. Баумрінд. Авторка виділила такі стилі виховання: авторитетний (навчання особистим прикладом), авторитарний (тотальний), ліберальний (батьки, які потурають дитині) [40, с. 53].

Е. Маккобі і Дж. Мартін вивчили та доповнили систему категорії Д. Баумрінд, в основу якої автори поклали фіксацію двох факторів впливу на дитину у батьківській сім'ї – батьківський контроль та батьківська теплота. Поєднання даних вимірів утворили додатковий, третій стиль – недбалий (байдужий) [49, с. 287-297].

Батьківський контроль – спроба вплинути на діяльність своєї дитини. Батьківське тепло – любов до дитини, заохочення, похвала, підтримка дитини або, навпаки, покарання та критика дитини. Визначені авторами стилі поведінки варіюються залежно від співвідношення цих параметрів (ступінь контролю та теплоти).

Т. Хомуленко, О. Шукалова розглядають наступну класифікацію стилів сімейного виховання.

1. *Демократичний стиль батьківської поведінки* – це спосіб дій батьків, що характеризується жорстким контролем над дітьми і одночасно спонуканням до спілкування та обговорення важливих правил поведінки, встановлених для дитини в сімейному колі. Рішення та дії батьків не видаються дітям свавільними чи нечесними, і вони легко приймають і виконують їх [46, с. 173].

Отже, високий рівень контролю поєднується з ніжними, теплими відносинами у родині. Д. Баумрінд зазначив, що діти в таких сім'ях добре пристосовані, впевнені у собі, мають розвинені самоконтроль і соціальні вміння, добре навчаються в школі і володіють високою самооцінкою [49, с. 287-297].

2. *Авторитарний стиль поведінки батьків* передбачає високий рівень контролю, відсторонені, холодні стосунки з дітьми. З дітьми такі батьки є закритими для спілкування, встановлюють жорсткі правила вимагають без

обговорень їх дотримуватись, не припускають можливість бути незалежними від них у деяких питаннях. Зазвичай діти у таких родинах є замкнутими, сором'язливими або похмурими, невибагливими та нервовими. Дівчата у підлітковому та юнацькому віці зазвичай проявляють пасивність та залежність. Хлопчики залишаються бути некерованими та агресивними. У школі такі діти зазвичай погано вчаться або вчаться добре, але тільки для того, щоб їх батьки оцінили і похвалили [46, с. 173].

3. *Ліберальний стиль (низький рівень контролю, теплі відносини)* – стиль який характеризується майже повною відсутністю контролю зі сторони батьків, при цьому зберігаються між батьками та дітьми добрі стосунки [46, с. 173].

За словами Д. Баумрінд поблажливі батьки настільки захоплені проявом «безумовної любові», що перестають справлятися з прямими батьківськими функціями, а саме встановлювати обмеження для дітей. Діти поблажливих батьків схильні поблажливо ставитись до своїх слабкостей, є імпульсивними та зазвичай не вміють поводитися на людях. У деяких випадках вони демонструють активність, рішучість і творчість. У процесі навчання виявляють небажання вчитися або неуважні, можуть заважати іншим учням під час уроків.

З клініко-психологічної точки зору найбільш активно досліджується зв'язок стилів виховання з порушеннями батьківського ставлення і відхиленнями в психічному розвитку і навіть здоров'я дітей.

Так, О. Малихіна виділила низку параметрів навчального процесу. До них відносять:

1. Інтенсивність емоційної взаємодії батьків і дітей: надмірна опіка, турбота, прийняття, неприйняття.

2. Рівень контролю: дозвільний, ситуативний, обмежуючий.

3. Послідовність – непослідовність.

4. Стійкість – нестійкість.

5. Тривога – відсутність тривоги [37, с. 115].

Е. Шафер припустив, що виховний вплив батьків, описаний дітьми, можна пояснити трьома змінними: прийняття – емоційна відстороненість, психологічний контроль – психологічна автономія, самоконтроль – відкритий контроль [57, с. 125-146].

Водночас прийняття тут, очевидно, передбачає позитивне ставлення до дитини, незалежно від того, які очікування у батьків. Емоційне відторгнення сприймається як негативне ставлення до дитини, відсутність любові та поваги до неї, а іноді просто ворожість. Наявність психологічного контролю означає певний тиск та цілеспрямований вплив на дітей, а також певну послідовність у застосуванні виховних принципів [57 с. 125-146].

На цій основі він описав п’ять стилів сімейного виховання.

1. Позитивний інтерес. Його основою є психологічне прийняття мамою і батьком своїх дітей, на основі довіри. Зазвичай діти мають потребу в підтримці матері, в її здатності заспокоїти та підтримати, вони часто приймають її думку, схильні дослухатися. Позитивний інтерес стосунків між батьком і сином сприймається як відсутність грубої сили, прагнення до безроздільного домінування у спілкуванні з дитиною. Діти кажуть про позитивний інтерес до випадків, коли батьки намагаються домогтися від них поваги до батьківської влади.

2. Директивність. Накази матері стосовно певних дій підлітки розглядають, як нав'язування їм почуття провини перед нею, заяви про повну відповідальність за все, що робить і буде робити дитина. Спостерігається жорсткий контроль з боку матері, схильність легко застосовувати свою владу, засновану на амбіціях. Батько проявляє директивність у вигляді схильності лідирувати завоювавши авторитет на основі реальних досягнень і домінуючого стилю спілкування. Влада батька над дитиною проявляється в основному у керуванні і своєчасному коригуванні поведінки дитини, виключаючи честолюбний деспотизм.

3. *Ворожість*, що проявляється у матері у відносинах з дитиною, пояснюється агресивністю та надто великою гостротою у міжособистісних

відносинах. Матір виключно орієнтується на себе, своє «Я». Дитина сприймається, перш за все, як суперниця, яку необхідно придушити, щоб утвердити свою значущість. Батьки, які дотримуються такого стилю виховання, зазвичай погоджуються з загальноприйнятою думкою, достатньо суворі до умовностей, намагаються задовольняти вимоги інших, щоб бути «хорошими» батьками та підтримувати позитивні відносини. Коли вони виховують, то намагаються виховувати свою дитину відповідно до прийнятих у цьому суспільстві і в цій культурі уявлень про те, якою має бути ідеальна дитина.

4. *Автономність матері* у відносинах з дитиною розуміється нею як повна одержимість владою, певна манія з цього приводу, яка не визнає жодних модифікацій. Матір не сприймає дитину як особистість, з власними почуттями, думками, ідеями та мотиваціями. Також можливий варіант, коли відмовляється від будь-яких форм опіки та піклування. Таких матерів діти оцінюють як поблажливих, невибагливих. Незалежність батька у стосунках із сином проявляється у номінальному ставленні до виховання, у достатній неупередженості в ході взаємного спілкування. Взаємодія ґрунтується на основі влади та деспотизму формування. Батько «помічає» дитину лише в тих випадках, коли вона щось зробила, а для аналізу того, що сталося, зазвичай «не вистачає часу».

5. *Невідповідність материнській стратегії виховання* сприймається дитиною як своєрідна почергова зміна (залежно від ступеня інформаційної значущості) таких психологічних тенденцій, як перевага сили, честолюбства і смиренності (у пристосувальних формах), делікатності, альтруїзм і недовіри та підозрілості. Батько найчастіше проявляє непередбачуваність у проявах виховних заходів [37, с. 115].

Наприклад, Г. Костюк наводить найбільш характерні риси навчального процесу, які допомагають визначити вид кожного з них:

1) рівень захисту – ступінь участі батьків у вихованні, оцінка сформованості, зусилля, час та увага, яку батьки зосереджують на дитині;

2) повне забезпечення потреб (матеріальних, побутових та духовних);

3) рівень вимог – кількість і якість обов'язків, які покладають на дитину;

4) міра обмежень – рівень самостійності дитини, можливість вибору способу її поведінки;

5) жорсткість покарань – схильність батьків вдаватися до покарання, як методу виховання дитини;

6) стабільність виховних методів – різкі коливання, чи зміни методів у підходах виховання [30, с. 125].

Г. Костюк пише, що за даними характеристиками можна виявити типи дисгармонічного виховання, якому властиві: недостатній рівень емоційного прийняття дитини; високий рівень неузгодженості, непослідовності у стосунках батьків з дітьми; обмеження у різних сферах життєдіяльності дітей; неадекватність вимог та санкцій, неконструктивний характер контролю, недостатність або надмірність задоволення потреб дитини [30, с. 125].

Найпоширенішими видами дисгармонійного виховання є: гіпопротекція (чиста, прихована, поблажлива, перфекціоністська, компенсаторна), гіперпротекція (поблажлива, домінантна, компенсаторна), виховання підвищеної моральної відповідальності, жорстоке поводження з дітьми, гіперсоціалізоване виховання, позасімейне виховання, виховання в сім'ї культу хвороби.

1. *Гіпопротекція* – це відсутність турботи, уваги, опіки, контролю, інтересу до дитини та низький рівень задоволення її потреб. Це часто ґрунтується на явному чи прихованому неприйнятті дитини. Описано кілька підтипів гіпопротекції. Чиста гіпопротекція характеризується незадоволенням базових (життєвих) потреб дитини і повною безконтрольністю, може межувати з бездомністю.

Прихована гіпопротекція визначається низьким рівнем шкал опіки під час формального догляду за дитиною. Поблажлива гіпопротекція характеризується низьким рівнем прийняття дитини на тлі поблажливості та

вседозволеності. Батьки прагнуть задовольнити будь-які бажання дитини, але уникають спілкування з нею, відкуповуються подарунками.

Компенсаторна батьківська гіпоопіка полягає у тому, що дитина постійно перебуває в центрі уваги, високий рівень занепокоєння батьків щодо здоров'я дитини або страху, що з дитиною щось станеться. В її основі лежить гіпоопіка (відсутній реальний інтерес, є елементи емоційного відторгнення).

2. *Гіперпротекція* – надмірна опіка батьків, підвищений рівень захисту. Основою її відсутності може бути як любов до дитини, так і двоїсте ставлення до неї. У деяких випадках гіперпротекція поєднується з емоційним відчуженням.

Виділяють підтипи гіперпротекції. *Поблажлива гіперпротекція* – це виховання за типом кумира сім'ї, безумовне емоційне прийняття дитини. Задоволення будь-яких потреб дитини, вимоги, заборони, контроль і санкції відсутні. *Домінантна гіперпротекція* передбачає авторитарне ставлення до дитини, надмірну вимогливість, бажання контролювати її почуття та думки. В основі цього може лежати як емоційне прийняття дитини, так і відстороненість від неї або амбівалентне ставлення. Компенсаторну гіперпротекцію, по суті, можна прирівняти до гіпопротекції. Батьки захищають дитину від виховних впливів соціального середовища, прагнуть компенсувати брак любові надлишком подарунків і матеріальних цінностей.

3. *Виховання з підвищеною моральною відповідальністю* – завищені вимоги до дитини, їх невідповідність віковим та індивідуальним особливостям. Такий розрив може бути сприятливим для розвитку особистості, але за відсутності суттєвої допомоги з боку батьків і в поєднанні з жорсткими санкціями такий тип виховання стає причиною невротизму.

4. *Виховання з гіперсоціалізацією* проявляється тривожно-недовірливою зосередженістю батьків на соціальному статусі дитини, на її успіхах і досягненнях, на ставленні до неї однолітків і місці, яке вона займає в групі, на здоров'ї дитини без урахування враховувати реальні психофізичні особливості та можливості.

5. *Жорстоке поводження з дитиною* характеризується застосуванням батьками найширшого спектру покарань (від суворих фізичних покарань до емоційного відчуження) з практично повною відсутністю стимулів, невідповідністю почуття провини дитини суворості її покарання, та імпульсивною ворожістю батьків.

6. *Виховання в культі хвороби* є специфічним типом дисгармонійного сімейного виховання, що характеризується нав'язуванням дитині ролі «хворого сім'янина». Ставлення до дитини як до хворої, слабкої, безпорадної призводить до усвідомлення нею своєї винятковості, розвитку пасивності, слабкості, вседозволеності, труднощів вольової поведінки, егоїзму та демонстративності.

7. *Позасімейне виховання* – це виховання в дитячих закладах (будинках дитини, дитячих будинках, школах-інтернатах), а також у далеких родичів. Наслідками такого виховання є емоційні розлади (страхи, тривога, депресія, проблеми з емпатією) [30, с. 125].

Підсумовуючи вищесказане, зазначимо, що вітчизняні та зарубіжні психологи, вивчаючи особливості виховання у різних сім'ях, прийшли до висновку, що формування особистісних якостей дітей багато в чому залежить від стилю спілкування та взаємодії в їхній сім'ї [16, с. 13-14; 31, с. 5-14].

Самоставлення дитини до певного віку є віддзеркаленням ставлення до неї дорослих, особливо батьків. Дитина переймає цінності, критерії оцінки й самооцінки, а також норми, за якими вона дійсно оцінює себе. Вона формує уявлення про себе як про особистість з певними рисами і якостями [41, с. 46-48].

Більшість класифікацій базується на критеріях батьківського контролю та особливостях прояву емоційної теплоти батьків по відношенню до дитини. Важливими параметрами для розмежування стилів сімейного виховання є також ступінь батьківського авторитету та поваги до дітей різного віку. Деякі автори можуть давати однакові назви стилям сімейного виховання, але розшифровують їх по-різному. У зв'язку з цим важливо відзначити, що при

вивченні сім'ї основним завданням психологів і педагогів є виявлення специфіки підтримки внутрішньо-сімейних відносин, а не називання стилів або типів батьківського ставлення [42, с. 13-18].

Спробуємо проаналізувати взаємозв’язки між стилями сімейного виховання та мотивацією навчальної діяльності учнів молодшого шкільного віку.

У психологічній та педагогічній науках переважно виявляється ключова роль дорослих у психічному розвитку дитини. В рамках біхевіористичного підходу розуміється, що дитина знаходиться під сильним впливом «Я-концепції» батьків, а поведінкові характеристики молодшого школяра, погляди, думки та цінності формуються через наслідування і засвоєння поведінки значущих дорослих у її соціальному середовищі, включаючи інтеграцію їх якостей та інтерпретацію стандартів підкріплення. Самооцінка своїх дій відбувається відповідно до цих стандартів, а винагородження себе – відповідно до прийнятих у родині моделей [30, с. 125].

Вирішальний вплив сім'ї на формування особистості дитини зумовлений унікальними характеристиками цього виховного середовища. Г. Федоришин виділяє кілька ключових особливостей сімейного виховання:

По-перше, людина відчуває вплив батьків з самого народження. Як зазначається, період раннього дитинства є вирішальним для розвитку особистості. Оскільки саме в сім'ї, на етапі дошкільного віку, закладаються основи особистості та її ключові риси. Саме в цей період починають розвиватися основні психічні властивості та ставлення до світу [44, с. 67-77].

По-друге, сімейне виховання відрізняється своєю безперервністю, тривалістю та різноманіттям впливів з боку дорослої різної статі, віку та досвіду. Сім'я є першою, «стартовою» групою, до якої належить дитина, і залишається найбільш довгою та важливою соціальною групою для неї, що обумовлює унікальні особливості виховання в сімейному колі [44, с. 67-77].

По-третє, сім'я є основою природного виховання. Сімейні стосунки є першими і найбільш природними у житті людини. Вони базуються на

емоційному зв'язку. Висока емоційна насиченість між дорослими та дітьми в сім'ї створює емоційно-мотиваційне середовище, яке впливає на ставлення дітей до життя та інших людей. Особливо важливу роль в цих інтимно-емоційних стосунках посідає батьківська любов і турбота. Її не можна замінити жодною іншою формою любові. Вважати, що вчителі можуть висловлювати глибоку прихильність до дітей, вона все ж відрізняється від тієї, яку можуть дати тільки батьки, адже любов до дітей за свою природою є похідною від батьківської любові [44, с. 67-77].

По-четверте, на противагу шкільному вихованню, яке орієнтоване на групу дітей, сімейне виховання завжди зосереджено на конкретній особистості. Батьки мають більше можливостей, ніж вчителі, для глибокого і систематичного розуміння індивідуальних особливостей своєї дитини, важливого спостереження за розвитком її інтересів, захоплень, потреб, емоцій та характеру. Крім того, кожна сім’я є унікальним мікросередовищем, де індивідуальність батьків залишає особливий слід на духовному, моральному розвитку, а також на поглядах, інтересах і потребах дитини [44, с. 67-77].

По-п'яте, педагогічна роль батьків, на відміну від учителів у школі, залишається прихованою. У сімейному середовищі дитина не сприймає себе як об'єкт виховання, а є повноправним членом родини. Основними характеристиками сімейного колективу є взаємна любов, піклування, відповідальність, вимогливість один до одного, підтримка в складних ситуаціях та духовна єдність між батьками та дітьми. У сім’ї немає чіткого поділу на вихователів та виховання, існує взаємний вплив, де діти сприймаються як співучасники та співавтори виховного процесу. поміркуйте на те, що батьки володіють виховними функціями, ці діти не усвідомлюють, адже для них батьки залишаються найближчими людьми. Прихованість педагогічної позиції батьків робить виховний процес більш ефективним [44, с.67-77].

По-шосте, сім'я, як мала соціальна група, найкраще відповідає вимогам розширення, введення дитини в суспільне життя, розширення її досвіду.

Нарешті, в сімейному вихованні, на відміну від шкільного, основну роль виконує дія, а не слова. У сім'ї створені всі умови для того, щоб дитина могла брати участь у різних видах діяльності, таких як праця, фізичні вправи, естетичні поняття та інше. Це важливо, оскільки саме в цих видах діяльність розвивається, формується і виховується особистість.

За словами Ю. Акименка, вплив сім'ї на формування особистості може бути як позитивним, так і негативним, і залежить від типу сім'ї та наявності певних умов, важливих для гармонійного виховання. Отже, можна зробити висновок, що вплив сім'ї на особистість значно сильніший за вплив інших факторів [3, с. 84].

В. Варга, Т. Пащенко вважають, що однією із достатньо вагомих причин проблем дітей у школі (зокрема зниження навчальної мотивації) є неблагополуччя родини. Це стосується не тільки стилю сімейного виховання – деспотичного, заснованого на придушенні, контролю або навпаки, вільного, суворого, аскетичного чи поблажливого стилю, що передбачає звільнення дитини від обов'язків, тобто стиль, заснований на байдужості до дитини [7, с. 48].

Л. Дзюбко та Л. Гриценок вважають, що недостатній та неінтенсивний вплив на розвиток мотивації молодшого школяра на сьогодні зумовлений не тільки недоліками виховання у дошкільному віці, але й особливостями виховання у сім'ї та школі [15, с. 78].

М. Лук'янова, досліджуючи зв'язок між стилями сімейного виховання та мотиваційною сферою молодших школярів, які займаються творчою діяльністю, виявила, що авторитарний стиль, гіперсоціалізація, а також відчужені та індиферентні стилі виховання мають позитивний зв'язок з мотивом уникати невдачі. Тому авторитарний стиль виховання, зокрема, негативно корелює з мотивацією досягнення успіху, в той час як ліберальний, авторитетний стиль та співпраця в сім'ї позитивно впливає [19, с. 33-43].

У дослідженні Н. Славіної зроблено висновки про те, що виховання матерів має непрямий вплив на мотивацію досягнення у дітей. Цей вплив

проявляється через значущі позитивні та негативні взаємозв'язки між характеристиками сімейного виховання (ступінь вимог, санкцій) та мотивами досягнення (прагнення до успіху, страх перед невдачею). Зростання вимогливості в сім'ї має позитивний зв'язок з мотивом «надія на успіх» у дітей молодшого шкільного віку. Однак зменшення вимог і відповідальності до зниження вираженості цього мотиву. Збільшення рівня заборонено, у свою чергу, негативно впливає на мотив «надія на успіх» у групі молодших школярів [42, с. 145].

Відсутність санкцій у материнському вихованні призводить до зниження страху перед соціальними наслідками неуспішності у молодших школярів. Навчальна невизначеність збільшує страх перед соціальними наслідками невдачі. З посиленням покарання у виховному процесі збільшується рівень страху невдачі та відчуття власної неспроможності в ситуаціях, які пов’язані із самооцінкою, самоствердженням. Матір, яка проектує свої небажані риси на дитину, як наслідок такі результати мають істотні зв'язки та корелюють з низьким рівнем мотивації, зокрема «надією на успіх» [42, с. 145].

Аналіз наукових джерел дозволяє зробити висновок про те, що сімейне виховання пов’язане з мотивацією навчальної діяльності молодших школярів. Багато дослідників відзначають, що посилена стійкість, відчуженість, батьківська незахищеність та негативні покарання позитивно корелюють з мотивами уникнення невдачі, тоді як емоційне прийняття, позитивний інтерес та високий рівень співпраці, натомість, пов’язані з мотивами досягнення успіху у дітей молодшого шкільного віку.

Розділ ІІ. Емпіричне дослідження взаємозв'язку стилів сімейного виховання та мотивації навчання молодших школярів

2.1. Характеристика вибірки та методів дослідження

При вивченні взаємозвязку стилю сімейного виховання та мотивації навчання у молодших школярів ми спиралися на теоретичні положення, викладені у першому розділі кваліфікаційної роботи.

Мета дослідження: вивчити вплив стилів сімейного виховання на емоційно-вольову сферу старших дошкільників.

Відповідно до мети дослідження були поставлені наступні *завдання дослідження:*

- провести аналіз наукової літератури з питань психологічного змісту особливостей віку та мотивації навчання у молодших школярів;
- визначити типи мотивації навчання молодших школярів;
- проаналізувати особливості дитячо-батьківських відносин та стилів сімейного виховання у молодшому шкільному віці;
- встановити зв'язок мотивації навчання у молодших школярів із стилями сімейного виховання;
- визначити характер впливу стилю сімейного виховання на мотивацію вчення молодших школярів;
- розробити рекомендації для батьків щодо гармонійного виховання.

Етапи дослідження: вивчити навчальну мотивацію молодших школярів; вивчити стиль сімейного виховання у сім'ях молодших школярів; проаналізувати наявність і характер зв'язку та впливу стилю сімейного виховання на мотивацію навчання у молодших школярів.

Дослідження проводилося на базі . У ньому взяли участь 60 осіб, з них 15 матерів, 7 батьків, 25 старших дошкільників.

Для вирішення поставлених завдань та визначення характеру впливу стилю сімейного виховання на мотивацію навчання молодших школярів у нашому дослідженні використовувались наступні **методики**:

1. Методика «Вивчення мотиваційної сфери учнів», М. Матюхіної (у модифікації Н. Бадмаєвої).
2. Методика «Оцінка шкільної мотивації», Н. Лускановой.
3. Методика «Складання розкладу на тиждень» С. Рубінштейна у модифікації В. Моргуна.
4. Методика «Взаємодія з батько – дитина», І. Марковської.

Методика «Вивчення мотиваційної сфери учнів», М. Матюхіної (у модифікації Н. Бадмаєвої). Дана методика дозволяє виявити відносну виражену відсутність різних мотивів, що спонукають до навчання дітей молодшого шкільного віку: мотив обов'язку та відповідальності, мотив самовизначення дитини та самовдосконалення, мотив власного благополуччя, мотив афіліації, мотив престижу, мотив уникати невдачі, мотив змісту навчальної діяльності, мотив ставлення до процесу навчання дітей, комунікативний мотив, мотив творчої самореалізації, мотив досягнення успіху.

При обробці результатів враховуються тільки випадки збігу, коли у двох, чи трьох серіях дослідження у випробуваного спостерігалися наступні однакові відповіді. В іншому випадку вибір вважається випадковим і не враховується.

Методика «Оцінка шкільної мотивації», Н. Лускановой призначена для виявлення ставлення учнів до школи, навчального процесу, емоційного реагування на шкільну ситуацію. Пропонована методика може бути використана для відображення при індивідуальному обстеженні дитини, а також використовуватись для групової діагностики.

Для того щоб грамотно організувати процес мотивації учнів початкової школи й управляти ним, необхідно діагностувати навчальну мотивацію учнів за допомогою анкетування, у результаті якого визначають рівні мотивації за високим, середнім, низьким діапазонами.

Досліджуваним пропонують дати відповіді на десять запитань. Далі підраховують кількість балів відповідно до варіантів відповідей у методиці. За отриманими результатами досліджуваних розподіляють на відповідні рівні: перший рівень: 25 – 30 балів – високий рівень шкільної мотивації, навчальної активності; другий рівень: 20 – 24 бали – гарна шкільна мотивація; третій рівень: 15 – 19 балів – позитивне ставлення до школи, але школа цікавить таких дітей здебільшого позаурочною діяльністю; четвертий рівень: 10 – 14 балів – низька шкільна мотивація; п'ятий рівень: менше ніж 10 балів – негативне ставлення до школи, шкільна дезадаптація.

Методика «Складання розкладу на тиждень» С. Рубінштейна у модифікації В. Моргуна. Мета даної методики полягає у тому, щоб виявити ставлення учня до кокретних навчальних предметів та до навчання загалом. Психолог має розклад уроків досліджуваних. Цей розклад порівнюють з розкладом «школи майбутнього», який складає кожен досліджуваний. Випробуваним пропонують уявити, що він у школі майбутнього. Це така школа, де діти можуть самі складати розклад уроків. Перед досліджуваним лежить сторінка із щоденника цієї школи. Заповни цю сторінку так, як ти вважаєш за потрібне. Щодня можеш написати будь-яку кількість уроків. Уроки можна писати будь-які. Це і буде розклад на тиждень для нашої школи майбутнього.

При цьому виділяють ті предмети, кількість яких у випробовуваного є більшою або меншою, ніж у реальному розкладі, і вираховують відсоток невідповідності, що дозволяє провести діагностику ставлення учня до навчання загалом, і особливо до окремих предметів.

Методика «Взаємодія з батько – дитина», І. Марковської. Дана методика є однією з небагатьох, в яких з самого початку передбачалися два паралельних опитування – для дітей і для батьків, що вимірюють одні і ті ж параметри дитячо-батьківської взаємодії.

Для психолога важливо знати не тільки оцінку відносин з одного боку – батьків, а й бачення цієї взаємодії з іншого боку – з позиції дитини. Така

необхідність виникає особливо часто при психологічному консультуванні підлітків та їхніх батьків. І. Марковська поставила своїм завданням створити дзеркальні опитувальники, які мають дві форми: для батьків і для дітей.

Опитувальник складається з 60-ти тверджень про стосунки окремо з обома батьками. Шкали: невимогливість-вимогливість; м'якість-строгість; автономність-контроль; емоційна дистанція-близькість; відкинення-прийняття; відсутність співпраці-співпраця; незгода-згода; непослідовність-послідовність; авторитетність батьків; задоволеність відносинами з батьками.

Досліджувані повинні оцінити кожне запропоноване твердження за 5-ти бальною шкалою, де 1 = ні; 2 = швидше ні, ніж так; 3 = і так, і ні; 4 = загалом так; 5 = безсумнівно, так (дуже сильна згода). Підраховується загальна кількість балів за кожною шкалою згідно з ключем. Високий рівень – від 17-25, середній рівень – від 9-16, низький рівень – від 1-8.

Статистична обробка даних проводилася за коефіцієнтом рангової кореляції r_s-Спірмена.

2.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

Звернемося до аналізу емпіричних даних з вивчення мотивації навчальної діяльності молодших школярів. Результати дослідження представлені у таблиці 2.1.

У результаті діагностики провідного мотиву навчальної діяльності молодших школярів за *методикою «Вивчення мотиваційної сфери учнів», М. Матюхіної (у модифікації Н. Бадмаєвої)* були отримані результати, які відображені на рисунку 2.1.

Таблиця 2.1.

Середні значення показників провідних мотивів навчальної діяльності молодших школярів (сер. бал)

№	Шкали	Учні молодших класів (сер. бал)
1.	Обов’язок та відповідальність	2
2.	Самовизначення та самовдосконалення	2,2
3.	Благополуччя	2,1

4.	Афіліація	2
5.	Престиж	2
6.	Уникнення невдачі	0,9
7.	Зміст навчальної діяльності	0,9
8.	Ставлення до процесу навчання	0,5
9.	Комунікація	0.5
10.	Творча самореалізація	0,4
11.	Досягнення успіху	4,2

Рис. 2.1. Вираженість провідних мотивів навчальної діяльності молодших школярів (с.б.)

Мотив вважається значимим за умови середньої кількості виборів від 2 до 6. Загалом по вибірці, найбільш пріоритетним навчальним мотивом є мотив досягнення успіху, який відзначений у (67 %) респондентів. Такі результати можна пояснити тим, що молодші школярі націлені на досягнення успіху як у процесі навчальної діяльності (вирішення більш складних завдань, подолання труднощів тощо), так і з націленістю на майбутнє (вчитися, щоб отримати успіх у майбутньому, отримати професію, досягти благополуччя).

У (37 %) опитаних молодших школярів одним із провідних навчальних мотивів є мотив самовизначення та самовдосконалення. Слід зауважити, що мотиви самовизначення (вибір майбутньої професії, продовження навчання)

та самовдосконалення (прагнення бути розумним, розвиненим, культурним) є зрозумілими для молодших школярів і пов'язані з віддаленими цілями. Однак ці цілі здаються надто далекими, адже молодші школярі здебільшого орієнтуються на теперішній момент. Також, як і мотив досягнення успіху, мотив самовизначення та самовдосконалення націлений частково на результат у майбутньому, і, мріючи про нього, молодші школярі мотивують себе на навчальну діяльність, подолання труднощів та досягнення позитивного успіху в ній.

У (27 %) молодших школярів навчальна діяльність мотивується прагненням до престижу (бажанням досягти високого соціального статусу). У (30 %) виявлено мотив благополуччя, що включає прагнення отримати схвалення від учителів, батьків та однокласників, а також бажання отримувати хороші оцінки. Крім того, у цих учнів спостерігається мотив афіліації — потреба бути прийнятим і належати до колективу..

Мотив афіліації (або приналежність, як його ще іноді називають) змістовно є ширшим, ніж мотив спілкування. Зміст цього мотиву полягає у спілкуванні з іншими людьми (навіть незнайомими) і такій підтримці, яка також приносить задоволення. Можна сказати, що ця група школярів вчиться заради інших, щоб отримати схвалення, нагороду, соціальний статус, бути частиною компанії, а навчальна діяльність як така цікавить їх мало. Ці мотиви є широкими соціальними, тому менш бажані, ніж описані вище.

У (17 %) досліджуваних молодших школярів спостерігається мотив обов'язку та відповідальності. Саме це почуття спонукає їх докладати зусиль для освоєння необхідних знань, умінь і навичок. Навіть за відсутності безпосереднього інтересу до завдання, вони все ж прагнуть досягти потрібних результатів. Такий мотив може виникати в учнів, які зазвичай чують слова: «треба», «повинен» з боку дорослих, не розуміючи, чому саме треба, але старанно слідують цим вказівкам.

Однаковою мірою важливими для (16 %) опитаних молодших школярів є такі мотиви: уникнення невдач (бажання почуватися в безпеці, уникати

негативних оцінок, труднощів, несподіванок, а також знижувати рівень відповідальності та самостійності), навчально-пізнавальний інтерес (захоплення змістом навчального процесу) та творчої самореалізації (прагнення розкрити та розвивати свої творчі здібності, реалізуючи їх у різних видах діяльності). Навчально-пізнавальний мотив, націлений на зміст навчання і мотив творчої самореалізації (на відміну від мотиву уникнення невдачі) – є одними з пріоритетних мотивів навчальної діяльності, оскільки спрямований на виконання молодшим школярем навчальної діяльності із інтересу до самого

предмету або до розкриття мотиву своїх здібностей через предмет.

Мотив уникнення невдачі не є бажаним мотивом, оскільки у цьому випадку школяр займається не заради досягнення успіху, а задля уникнення поганої оцінки, осуду, невдоволення старших, покарання вчителів чи батьків тощо. Сама навчальна діяльність його навряд чи захоплює при такому мотиві.

Серед опитаних молодших школярів найменш пріоритетними мотивами навчальної діяльності виявилися навчально-пізнавальний мотив, пов’язаний із самим процесом навчання, і комунікативний мотив. Останній характеризується прагненням до нових знайомств, пошуку однодумців, обміну думками та розширення кола друзів. Мотив спілкування, що відображає потребу ділитися емоціями та думками з іншими, спостерігається лише у (7 %) учнів. Незважаючи на те, що даний навчально-пізнавальний мотив є провідним шкали лише у (7 %) респондентів, він є одним із найбільш бажаних мотивів, який необхідно розвивати у процесі навчальної діяльності.

Таким чином, варто зазначити, що найбільш вираженим мотивом навчальної діяльності серед опитаних нами молодших школярів є соціальний мотив досягнення успіху – (67 %), що також є характерним показником для молодшого шкільного віку.

Наші результати перегукуються з дослідженнями вчених, які зазначають, що одне з найважливіших місць в системі мотивів молодших школярів до навчальної діяльності займають соціальні мотиви.

Проаналізувавши отримані результати діагностики рівня мотивації навчальної діяльності, ми отримали наступні результати, які зображено на рисунку 2.2.

Таблиця 2.2.

Результати дослідження за методикою «Оцінка шкільної мотивації», Н. Лусканової (%)

№	Рівні мотивації навчальної діяльності	Молодші школярі (%)
1.	Високий	17 %
2.	Вище середнього	13 %
3.	Середній	57 %
4.	Нижче середнього	3%
5.	Низький	10 %

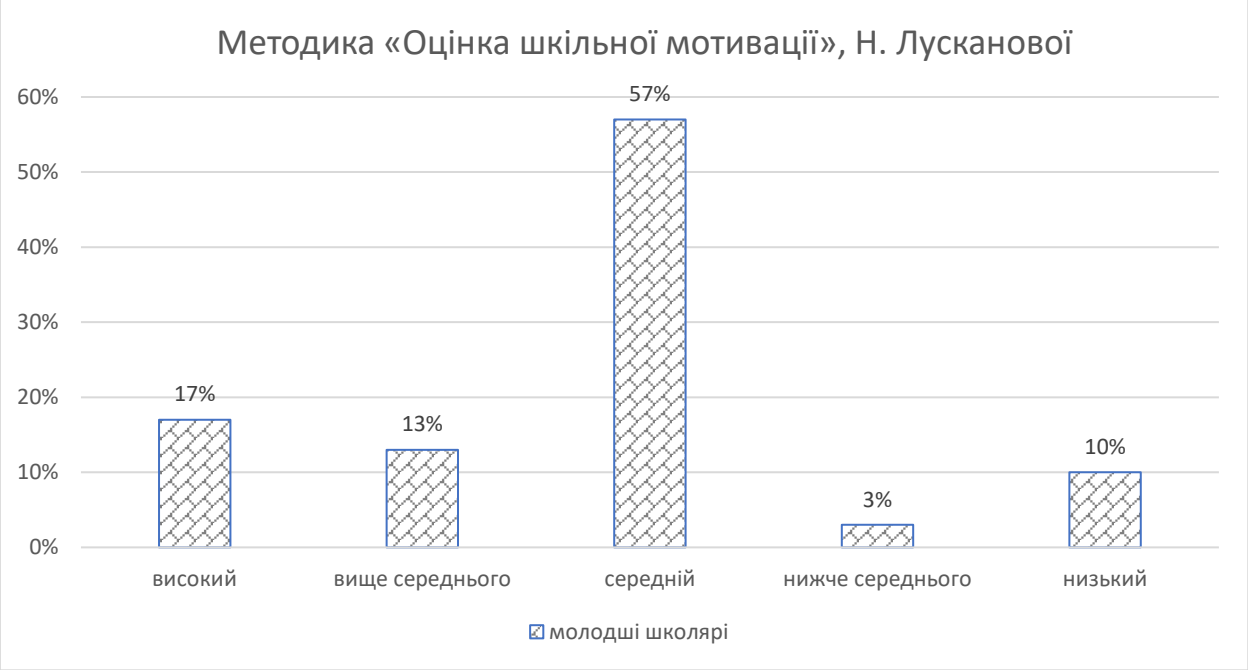

Рис. 2.2. Відсотковий розподіл молодших школярів за рівнями мотивації у навчальній діяльності (%)

Високий рівень шкільної мотивації та навчальної активності виявлено у (17 %) опитаних молодших школярів. Для цих учнів характерне яскраво виражене прагнення до пізнання та успішного виконання всіх шкільних вимог. Вони відповідально ставляться до навчання, сумлінно виконують вказівки вчителя та глибоко переживають через отримання незадовільних оцінок. У

своїх малюнках на шкільну тематику вони часто зображають вчителя біля дошки, процес уроку, опитування або навчальні матеріали.

У (13 %) респондентів спостерігається рівень мотивації вище за середній. Ці учні демонструють хорошу шкільну мотивацію, властиву більшості молодших школярів, які успішно справляються з навчальною діяльністю. У малюнках на шкільну тематику вони зазвичай зображають навчальні ситуації, а в своїх відповідях виявляють меншу залежність від строгих норм і вимог. Такий рівень мотивації вважається середньою нормою.

Середній рівень навчальної мотивації характерний для більшості респондентів (57 %). Вони загалом позитивно ставляться до школи, але їх приваблюють переважно аспекти, не пов’язані з навчальним процесом, як-от спілкування з однокласниками, друзями чи вчителями. Такі учні люблять відчувати себе частиною шкільного життя, отримувати гарне приладдя, але пізнавальні мотиви у них розвинені слабо, і сам навчальний процес мало цікавить. На своїх малюнках вони зображають шкільні, але не навчальні процеси.

Низький рівень навчальної мотивації, що зустрічається у (3 %) молодших школярів, що характеризується небажанням відвідувати школу та прагненням уникати заняття. На уроках такі учні займаються сторонніми справами, стикаються з серйозними труднощами у навчанні та перебувають у стані нестійкої адаптації до шкільного середовища. У своїх малюнках вони зображають ігрові сюжети, лише умовно пов’язані зі школою.

Низький рівень мотивації до навчальної діяльності або негативне ставлення до школи, що супроводжується шкільною дезадаптацією, спостерігається у (10 %) опитаних молодших школярів. Такі діти стикаються із серйозними труднощами в навчанні: вони не можуть впоратися з навчальними завданнями, відчувають проблеми у спілкуванні з однокласниками та у взаєминах з учителями. Школа часто сприймається ними як вороже середовище, перебування в якому викликає сильний емоційний дискомфорт. Молодші школярі у таких ситуаціях нерідко плачуть і просяться

додому. В інших випадках вони можуть демонструвати агресію, відмовлятися виконувати завдання чи не дотримуватися правил поведінки. У багатьох таких учнів спостерігаються нервово-психічні порушення. Їхні малюнки, як правило, не відповідають заданій шкільній тематиці, а відображають індивідуальні бажання та переживання дитини.

Таким чином, в цілому по вибірці спостерігаємо середній рівень мотивації навчальної діяльності, що в цілому є характерним для кінця молодшого шкільного віку.

Ми також розглянули вираженість навчальних мотивів серед молодших школярів з різним рівнем мотивації навчальної діяльності. Наочно результати дослідження представлено у таблиці молодших 2.3.

За результатами дослідження, ми бачимо, що групі молодших школярів з високим і вище середнього рівнів мотивації навчальної діяльності найбільш характерний мотив досягнення успіху – це мотив, спрямований на подолання труднощів у навчанні.

Серед групи учні з середнім рівнем мотивації навчальної діяльності немає єдиного переважаючого мотиву, одними з обраних у рамках нашого дослідження стали мотиви обов'язку і відповідальності, самовизначення і самовдосконалення, мотиви благополуччя (прагнення отримати схвалення від учителів, батьків, однокласників, а також бажання отримувати високі оцінки), афіліації (потреба в соціальній підтримці та належності до групи), престижу (бажання досягти високого соціального статусу) і досягнення успіху. Всі вони відіграють важливу роль у формуванні навчальної мотивації молодших школярів.

Для групи з рівнем мотивації навчальної діяльності нижче середнього, що склала (3 %) від досліджуваної нами вибірки, найбільш характерними мотивами є самовизначення та самовдосконалення (майбутня професія, продовження освіти, бути розумним, розвиненим, культурним), мотиви афіліації (прагнення до соціальної підтримки, встановлення дружніх стосунків і належності до групи) та уникнення невдач (бажання відчувати себе в безпеці,

уникати негативних оцінок, труднощів і несподіванок, а також зменшувати рівень відповідальності та самостійності) також є значущими в структурі навчальної мотивації молодших школярів.

Таблиця 2.3.

Вираженість переваг навчальних мотивів молодших школярів з різним рівнем мотивації навчальної діяльності загалом по вибірці (ср.б.)

Рівень мотивації навчальної діяльності	Переважаючий мотив (макс.= 6; мін=2)										
	обов'язок та відповідальність	самовизначення та самовдосконалення	власне благополуччя	афіліація	престиж	уникнення невдачі	зміст навчальної діяльності	ставлення до процесу навчання	комунікація	творча самореалізація	досягнення успіху
Високий	0	1,8	0,6	0	0	0	0	0,6	0,6	0,8	4,2
Вище середнього	0,5	1,3	0	0	1,5	0	0	0	0	0,5	2,8
Середній	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	1
Нижче середнього	0	2	0	2	0	3	0	0	0	0	0
Низький	0	0	0,7	3,7	0	0,7	0	0	0	0	2,7

Серед молодших школярів з низьким рівнем мотивації навчальної діяльності найбільш переважаючими є мотиви афіліації (тобто прагнення бути в оточенні інших людей, потреба теплих, емоційно значимих стосунків з іншими людьми) та досягнення успіху.

Таким чином, відзначимо, що більшість нашої вибірки характеризується середнім рівнем мотивації навчальної діяльності, а найбільш переважаючими мотивами серед опитаних нами школярів є мотив досягнення успіху, меншою мірою – самовизначення та самовдосконалення, благополуччя, афіліації та престижу. Як зазначалося вище, середній рівень мотивації навчальної діяльності та переважання соціальних мотивів є цілком характерним для даного віку досліджуваних.

Аналіз результатів дослідження шкільних предметів, яким надають молодші школярі перевагу, зображено на рисунку 2.4.

Отже серед шкільних предметів кількість уроків математики молодші школярі в загальному хотіли би збільшити на (14 %), я досліджую світ – на (55 %), образотворче мистецтво, музику та інформатику – на (52 %), фізичну культуру – на (11%), а української мови та літератури – на (4 %).

Таблиця 2.4.

Результати дослідження за методикою «Складання розкладу на тиждень» С. Рубінштейна у модифікації В. Моргуна (%)

№	Шкільні предмети	Молодші школярі (%)
1.	Математика	14 %
2.	Українська мова та література	4 %
3.	Англійська мова	7 %
4.	Я вивчаю світ	55 %
5.	Образотворче мистецтво, музика, інформатика	52 %
6.	Фізкультура	11 %

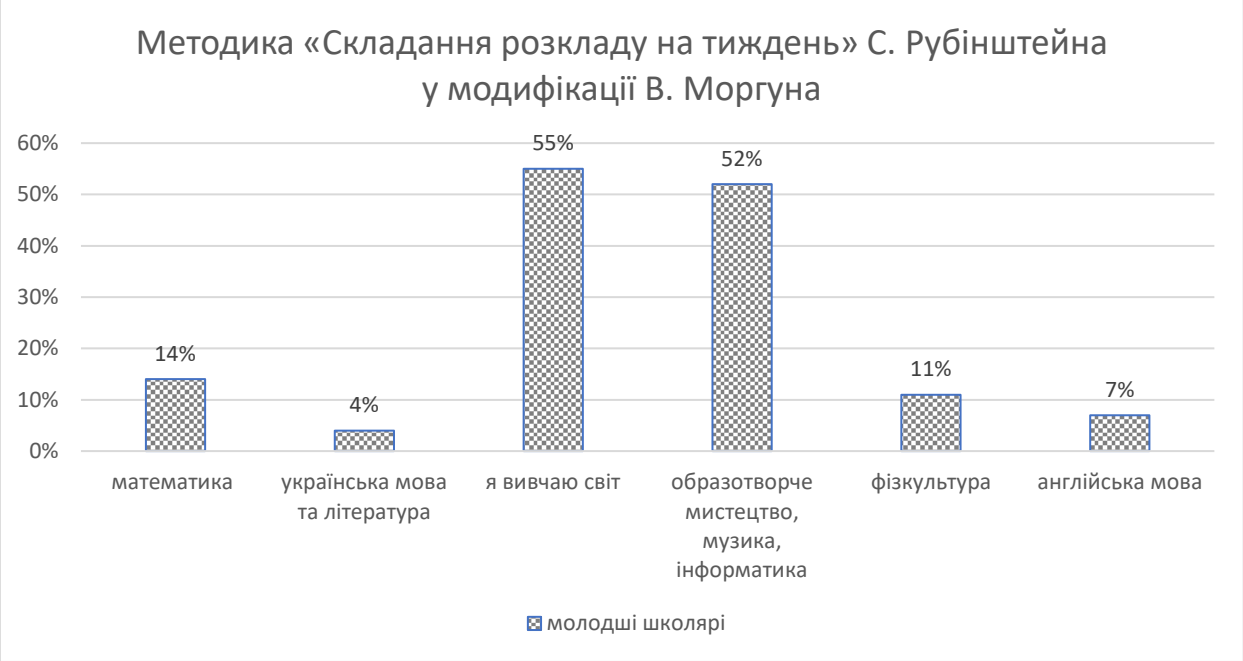

Рис. 2.3. Загальний показник вираженості переваг у шкільних предметах молодшими школярами (%)

Таким чином, ми спостерігаємо, що найбільш переважаючими предметами серед опитаних нами молодших школярів є: я досліджую світ (55 %), образотворче мистецтво, музика, інформатика – (52 %).

Цілком лояльно респонденти відносяться до математики та фізкультури. Менше молодші школярі схильні вибирати українську мову та літературу. Загалом предмети та кількість уроків респондентів влаштовує.

Вираженість переваг шкільних предметів молодших школярів з різним рівнем мотивації навчальної діяльності представлена у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5.

Вираженість переваг шкільних предметів молодших школярів з різним рівнем мотивації навчальної діяльності загалом по вибірці

Рівень мотивації навчальної діяльності	Навчальні предмети (%)					
	математика	українська мова та література	я вивчаю світ	образотворче мистецтво, музика, інформатика	фізкультура	англійська мова
Високий	260	180	150	72	90	120
Вище середнього	125	125	238	100	125	120
Середній	91	85	144	153	112	110
Нижче середнього	50	0	100	200	0	0
Низький	10	10	133	333	167	0

З таблиці ми бачимо, що серед молодших школярів з високим рівнем навчальної мотивації найкращими навчальними предметами є математика (хотіли б збільшити в середньому у 2,6 рази), українську мову та літературу вони (збільшили б у 1,8 разів), я досліджую світ (збільшили б у 1,5 рази), музику, інформатику, образотворче мистецтво у такому обсязі, який є на сьогодні залишило б 72 % школярів, фізкультуру залишило б 90 % респондентів у тому обсязі, який є на даний момент, англійську мову (збільшили б у 1,5 рази).

Якщо проаналізувати результати респондентів з рівнем навчальної мотивації вище середнього, то найбільш привабливими предметами для даної групи школярів є – я вивчаю світ та українська мова і література (збільшили б

у 2,4 рази) від тієї кількості, які є на сьогодні. Фізкультурою хотіли би займатися на 1,2 рази більше, а от уроки образотворчого мистецтва, інформатики та музики дані респонденти залишили би як є.

Молодші школярі із середнім рівнем мотивації навчальної діяльності хотіли б збільшити приблизно в півтора рази уроки музики, інформатику та образотворче мистецтво, я вивчаю світ в 1,4 рази. Вони б добавили уроки фізкультури, а математику, українську мову та літературу, англійську мову трохи скоротили.

До групи мотив молодших школярів з рівнем навчальної мотивації нижче середнього увійшло лише 3% від числа опитаних школярів. Ця група учнів мріє про дворазове збільшення уроків образотворчого навчання, музики інформатики Предмет: я вивчаю світ залишила б у попередній кількості, математику скоротила б вдвічі, а українську мову та літературу, англійську мову не відвідували б зовсім.

Для групи з низьким рівнем мотивації навчальної діяльності найбільш привабливими предметами є уроки музики, інформатики та образотворчого мистецтва. Вони б збільшили їх більше, ніж у 3 рази. Також учні цієї групи дещо збільшили б уроки фізкультури та я вивчаю світ. А ось уроки математики, української мови та літератури, англійської мови скоротили би до мінімуму, швидше б залишили 10 % від тих годин, які вивчаються на даний момент.

Отже, підсумовуючи результати дослідження відзначимо, що найбільш привабливими шкільними предметами для опитаних нами молодших школярів можна назвати я вивчаю світ, музику, образотворче мистецтво, інформатику.

Найменше привабливими – українську, англійську мови та математику. Разом з тим варто зазначити, що в цілому негативного ставлення до предметів не було.

Також цікаво зазначити, що для молодших школярів з більш високим рівнем навчальної мотивації найважливішими є пізнавальні навчальні предмети (я вивчаю світ, математика, українська мова та література,

англійська мова), а для респондентів з більш низьким рівнем навчальної мотивації – я вивчаю світ, фізкультура, музика, образотворче мистецтво.

За результатами проведеного нами дослідження за методикою «Взаємодія з батько – дитина», І. Марковської, ми отримали наступні результати.

Таблиця 2.6.

Результати дослідження за методикою «Взаємодія з батько – дитина», І. Марковської (%)

№	Шкали	Молодші школярі (%)
1.	невимогливість - вимогливість	50 %
2.	м’якість - строгість	56,7 %
3.	автономність - контроль	73,3 %
4.	емоційна дистанція – емоційна близькість	80 %
5.	відкидання - прийняття	76,7 %
6.	відсутність співробітництва – співробітництво	70 %
7.	тривожність	79 %
8.	непослідовність – послідовність	63,3 %
9.	виховна конфронтація в сім’ї	47 %
10.	задоволеність стосунками	66 %

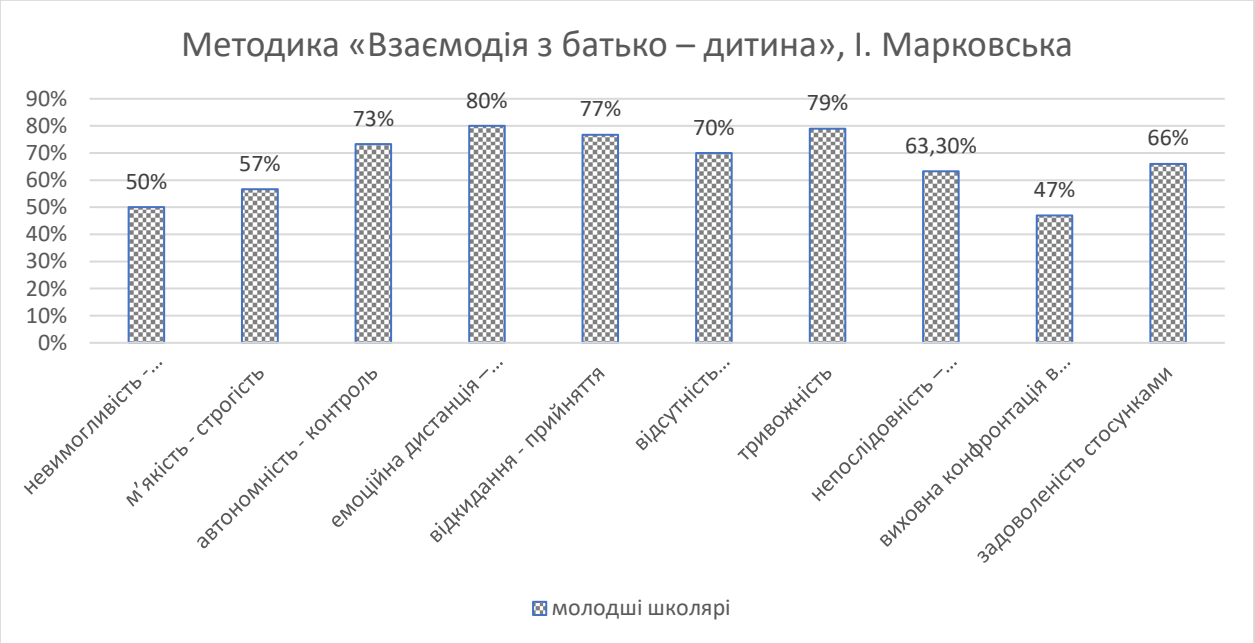

Рис. 2.4. Загальний показник взаємодії батьків та дітей за методикою «Взаємодія з батько – дитина», І. Марковської (%)

У стосунках батьки виявляють строгість (56,67 %), молодших що говорить про суворість, строгість застосованих до дитини засобів у сім'ї, про жорсткість правил, встановлюваних у взаємостосунках між батьками та дітьми, про рівень змушування дітей до чогось.

Проаналізувавши результати дослідження, ми виявили, що у таких сім'ях спостерігається виражена послідовність дій (63,3 %). Послідовність дій батьків у взаємодії з дітьми, зокрема сталість вимог, заохочень та покарань, є важливим аспектом виховання. Цей параметр відображає, наскільки стабільними та передбачуваними є батьки у своїх вимогах, ставленні до дитини, а також у застосуванні заохочень і покарань.

Непослідовність у поведінці батьків може бути спричинена емоційною нестабільністю, виховною невпевненістю або суперечливим ставленням до дитини. Така непослідовність здатна ускладнювати взаємодію з дитиною і негативно впливати на її емоційний стан та розвиток.

За шкалою «невимогливість-вимогливість», отриманий показник (50 %) свідчить про помірний рівень вимогливості батьків. Це відображає їхнє прагнення досягти від дитини певного рівня відповідальності та виконання очікувань. Чим вищий результат за цією шкалою, тим більш строгими та вимогливими є батьки у взаємодії з дитиною.

За шкалою «автономність-контроль», показник у (73,3 %) може свідчити про надмірну опіку та обмеження свободи дій дитини. Такий рівень контролю демонструє прагнення батьків постійно знати, чим займається дитина, і впливати на кожен її крок. З іншого боку, низький контроль може призводити до повної автономії дитини, що нерідко перетворюється на вседозволеність. Це може бути наслідком або байдужості до дитини, або надмірного милування нею, коли вона виступає своєрідним «кумиром» у сім'ї. Отримані результати вказують на схильність батьків до контролю, що може як підтримувати дисципліну, так і обмежувати самостійність дитини.

За шкалою «емоційна дистанція-емоційна близькість», отриманий показник у (80 %) свідчить про високий рівень емоційної близькості дитини до батьків, а також про бажання дитини ділитися з ними найпотаємнішим і важливими моментами свого життя. Важливо зазначити, що ця шкала відображає саме уявлення батьків про ступінь близькості дитини до них, оскільки використовується дзеркальна форма опитувальника, де діти оцінюють власне сприйняття відносин із батьками.

Порівняння даних, отриманих від батьків і дітей, дозволяє оцінити, наскільки об’єктивно батьки сприймають ступінь емоційного зв’язку зі своєю дитиною. Це може виявити тенденції до переоцінки або недооцінки близькості, що впливає на взаєморозуміння в родині. Такий аналіз сприяє кращому розумінню взаємин між батьками й дітьми та визначенню можливих зон для їхнього покращення.

Шкала «відкидання-прийняття», з показником (76,67 %), свідчить про те, що в родині дитину сприймають як особистість, поважають її інтереси та індивідуальні поведінкові особливості. Цей показник відображає базове ставлення батьків до дитини, яке може бути або прийняттям, або відкиданням її особистісних рис і поведінкових проявів.

Прийняття дитини як особистості є ключовою умовою її гармонійного розвитку, формування здорової самооцінки та впевненості в собі. Разом із тим, сприйняття поведінки батьків дитиною може відрізнятися: навіть за об’єктивного прийняття з боку батьків, дитина може відчувати або прийняття, або, навпаки, відкидання. Такий показник вказує на важливість підтримки дитини, її особистісних проявів і створення атмосфери, яка сприятиме її емоційному благополуччю.

Шкала «відсутність співробітництва-співробітництво», з показником (70 %), свідчить про наявність у родині взаємодії, що базується на повазі до особистісних якостей дитини, прийнятті її прав і досягнень. Такий рівень співробітництва демонструє партнерський характер стосунків, де дитина є повноправним учасником взаємодії, а її права та гідність визнаються та

цінюються. Співпраця між батьками та дітьми є результатом залученості дитини до сімейної взаємодії, створення рівноправних відносин і визнання її особистості. Вона сприяє формуванню довірливих стосунків, самостійності та відповідальності. Водночас відсутність такого типу взаємодії може вказувати на порушення у стосунках, які виникають через авторитарний, байдужий або надто потураючий стиль виховання. Це підкреслює важливість підтримання балансу між вимогами, контролем і повагою до дитини як рівноправного партнера у взаємодії.

Результати дослідження за кількома шкалами надають важливу інформацію про особливості дитячо-батьківських стосунків:

Шкала «тривожність» (78,7 %) – цей показник свідчить про високий рівень хвилювання батьків за дитину. Така тривожність є важливим фактором для розуміння можливого виникнення невротичних реакцій у дітей. Надмірна тривожність може впливати на емоційний стан дитини, формуючи у неї відчуття нестабільності та напруження.

Шкала «виховна конфронтація» (46,7 %): цей рівень вказує на можливу низьку згуртованість у сім'ї та розбіжності у поглядах членів родини на питання виховання. Такі відмінності можуть призводити до виховної конфронтації, що розглядається науковцями як патогенний аспект, який негативно впливає на розвиток дитини та загальний клімат у сім’ї.

Шкала «задоволеність відносинами дитини з батьками» (66 %): цей середній рівень задоволеності свідчить про загалом позитивний характер стосунків між батьками та дітьми. Однак він також може вказувати на наявність певних проблем у структурі цих взаємин, включаючи конфлікти або хвилювання щодо сімейної ситуації. Низький рівень задоволеності за цією шкалою зазвичай сигналізує про необхідність корекції стосунків для забезпечення емоційного благополуччя дитини.

Загалом результати вказують на важливість підтримки емоційного клімату в родині, забезпечення узгодженого підходу до виховання та

зменшення тривожності як батьків, так і дітей для формування гармонійних стосунків.

Для виявлення взаємозв'язку між дитячо-батьківськими стосунками та навчальною мотивацією ми використали непараметричний коефіцієнт кореляції r-Спірмена.

Математичний аналіз показав результати, які представлені на рис. 2.5.

Рис. 2.5. Кореляційна плеяда взаємозв'язків між показниками взаємостосунків батьків та мотивами навчання

Існує зворотний кореляційний зв'язок між шкалою «невимогливість-вимогливість» батьків у вихованні дитини і показником «образотворче мистецтво, музика, інформатика» (r=-0,350, r=-0,357 при $p \leq 0,05$), що свідчить про те, що чим більше вимогливі батьки до дитини, тим менше буде виражений інтерес до творчих предметів. Також існують прямі кореляційні зв'язки між шкалою «невимогливість-вимогливість» батьків до виховання

дитини та показником «рівень навчальної мотивації (r=0,466, r=0,481 при p≤0,01), «афіліації» (r=0,472 при p≤0,01), «математика» (r=0,458, r=0,489 при p≤0,01), «українська мова та література» (r=0,524, r=0,54 при p≤0,01), що свідчить про те, що чим більш вимогливі батьки до дитини, тим більше буде виражений інтерес до таких складних предметів як математика і українська мова, рівень навчальної мотивації буде вищим, а найбільш переважаючим мотивом буде мотив афіліації. Тобто, якщо більш вимогливі батьки, тим більше очікують високого рівня відповідальності від дитини. Таким чином, молодший школяр буде приділяти більше уваги складним предметам, ніж творчим, але при всьому цьому рівень навчальної мотивації буде високим, а одним із головних мотивів – бажання отримати схвалення вимогливих батьків.

Також виявлено зворотній кореляційний зв'язок між такими шкалами, як «прийняття» і мотивом «афіліація» (r=-0,318, r=-0,339 при p≤0,05), що свідчить про те, що чим вищий рівень прийняття зі сторони батьків, тим нижчим є показник мотиву «афіліації» у дитини. Також виявлено прямий зв'язок між шкалами «прийняття» та «рівень навчальної мотивації» (r=0,422, r=0,435 при p≤0,01), «обов'язку та відповідальності» (r=0,328, r=0,338 при p≤0,05), «образотворче мистецтво, музика, інформатика» (r=0,305, r=0,317 при p≤0,05), що свідчить про те, що чим вищий рівень прийняття батьками дитини, тим вищим буде рівень її навчальної мотивації, мотиву обов'язку і відповідальності та цікавість до творчих предметів. Прийняття особистісних якостей дитини, її поведінкових особливостей на пряму пов'язані з рівнем її навчальної мотивації, виховання в ній почуття обов'язку і відповідальності, розкритті її творчого потенціалу, а також у зворотній пропорційності – з бажанням дитини заслужити любов та повагу батьків (адже вони її і так приймають, люблять і цінують).

Виявлено прямий кореляційний зв'язок між шкалою «емоційна близькість» та мотивами «благополуччя» (r=0,549, r=0,535, при p≤0,01) і «творчої самореалізації» (r=0,372, r =0,389, p≤0,01), що свідчить про те, що чим вища емоційна близькість між батьками і дітьми, то вищі будуть показники

мотивації благополуччя, як прагнення отримати схвалення із боку вчителів, батьків, однокласників, бажання отримувати хороші оцінки, і творча самореалізації, як прагнення до більш повного виявлення та розвитку своїх творчих здібностей і реалізації їх у діяльності.

Також виявлено прямий кореляційний зв'язок між такою шкалою як «контроль» і мотивом «уникнення невдачі» ($r=0,017$, $r=0,011$, $p\leq0,05$), що говорить нам про те, що чим вищий контроль з боку батьків, тим вищий мотив уникнення невдачі. Суворість, строгість, що застосовуються до дитини, жорсткість правил, що встановлюються у взаєминах між батьками та дітьми, підвищує мотив молодшого школяра уникнути отримання «поганої» оцінки і, як наслідок, нарікання з боку батьків.

Існує зворотний зв'язок між шкалою «послідовність» батьків і мотивом «самовизначення і самовдосконалення» ($r=0,487$, $p\leq0,01$), що говорить нам про те, що чим вищий показник послідовності батьків у виховних заходах, тим вищим мотив молодшого школяра до самовизначення та самовдосконалення. Тобто, непослідовність батьків може бути наслідком невизначеності школяра в мріях про майбутню професію, продовження освіти і низький рівень самовдосконалення (бути розумним, розвиненим, культурним).

Існує прямий кореляційний зв'язок між шкалою «задоволеність» відносинами дитини з батьками та мотивом «процес навчання» ($r=0,387$, $r=0,381$, $p\leq0,01$). Тобто чим кращі стосунки між батьками та дітьми, тим краще складається навчально-пізнавальна мотивація у дитини – прагнення вирішувати складніші навчальні задачі, дізнаватися нове.

Таким чином, зазначаємо, що за результатами кореляційного аналізу нами виявлено прямі зв'язки між такими шкалами дитячо-батьківських відносин, як «прийняття», «вимогливість», «послідовність», «контроль», «емоційна близькість», «задоволеність стосунками» і такими навчальними мотивами, як «обов'язок та відповідальність», «благополуччя», «самовизначення та самовдосконалення», «творча самореалізація», «уникнення невдачі», «процес навчання», а також з рівнем навчальної

мотивації загалом і переважання таких навчальних предметів, як «українська мова та література», «англійська мова» і «математика».

Також були виявлені негативні кореляційні зв'язки між показниками «прийняття» – «афіліація» та «вимогливість вчення» – «образотворче мистецтво, музика, інформатика».

2.3. Рекомендації батькам щодо формування адекватного стилю виховання

З урахуванням виявлених зв'язків між навчальною мотивацією та стилем сімейного виховання, ми склали рекомендації батькам з формування адекватного стилю виховання.

Позитивно на навчальну мотивацію молодших школярів впливає демократичний стиль сімейного виховання, що характеризується прийняттям, емоційною близькістю, задоволеністю стосунками:

1. Приймайте дитину такою, якою вона є, завжди і всюди. За будь-яких обставин, незалежно від чого дитина повинна бути впевнена у вашій щирості і беззастережній любові до неї.

2. Слухайте і поважайте думку дитини. Дайте їй можливість висловлювати свої думки, почуття та переживання. Це допоможе дитині відчувати себе важливою та зрозумілою.

3. Вірте у унікальність своєї дитини, адже вона неповторна, не схожа на інших і не є точною копією вас. Не слід вимагати від неї реалізації ваших життєвих планів чи досягнення цілей, які ви для неї визначили. Натомість дайте дитині можливість прожити своє власне життя, слідувати своїм мріям і розвивати свої здібності. Підтримуйте її у цьому шляху, поважаючи її вибір і особистість.

4. Виявляйте любов і підтримку. Регулярно демонструйте свої почуття до дитини, щоб вона відчувала себе потрібною і захищеною. Не соромтеся

відкрито виявляти любов до своїх дітей. Дитині необхідно знати, що Ви любите її і будете любити незалежно від ситуації, що склалася.

5. Не давайте дитині негативних оцінок її особистості – «ти поганий» тощо. Оцінювати необхідно лише вчинки – «ти поступив погано».

6. Розвивайте емоційний інтелект дитини. Вчіть її розуміти і висловлювати свої емоції, а також проявляти емпатію до інших людей. Частіше розмовляйте з дитиною. Допоможіть їй навчитися говорити про свої почуття вголос і не соромитись цього.

7. Щодня цікавтеся справами, переживаннями, проблемами дитини та досягненнями своєї дитини.

8. Навчайте на власному прикладі. Підтримуйте у дитині ініціативу і бажання допомагати Вам та оточуючим людям. Діти багато чого засвоюють, спостерігаючи за поведінкою батьків. Покажіть їй зразок доброти, поваги, терпимості та відповідальності.

9. Виховуйте у дитині впевненість у собі: вселяйте, що вона зможе все, якщо буде вірити в себе і докладати зусиль для подолання перешкод. Негативно на навчальну мотивацію впливає авторитарний стиль сімейного виховання, що характеризується високим рівнем вимогливості до дитини, надмірною суворістю, жорсткістю та контролем.

10. Слідкуйте за тим, щоб ваша любов до дитини не перетворювалася на вседозволеність і безкарність. Встановлюйте чіткі межі того, що дозволено, і послідовно дотримуйтеся їх. Завжди пояснюйте дитині причини ваших заборон і обмежень, наприклад: «не можна, тому що…». Це допоможе дитині зрозуміти ваші рішення, навчитися відповідальності та розвивати самоконтроль.

11. Заохочуйте самостійність. Давайте дитині можливість приймати рішення у межах її вікових можливостей, підтримуйте її ініціативи та допомагайте вчитися на власному досвіді. Намагайтеся, щоб ті вимоги, які Ви пред'являєте до дитини, відповідали її віковим особливостям і реальним можливостям.

12. Покарання ніколи не повинно сприйматися дитиною як демонстрація вашої сили або як засіб її приниження. Воно має бути зрозумілим і справедливим. Дитина повинна чітко усвідомлювати, за що її покарали, і розуміти, що покарання – це не відкидання, а спосіб навчити відповідальності. Важливо, щоб після покарання завжди слідувало прощення та відновлення емоційного зв’язку, що підкреслить вашу любов і підтримку.

13. Підтримуйте баланс між контролем і свободою. З одного боку, допомагайте дитині дотримуватися правил, з іншого — дозволяйте їй досліджувати навколишній світ і розвивати самостійність.

14. Уникайте порівнянь з іншими.

15. Не порівнюйте дитину з її однолітками чи братами і сестрами. Зосередьтеся на її власних досягненнях і прогресі. Кожна дитина унікальна, має свій темп розвитку, здатності та інтереси. Порівняння може посилити почуття неповноцінності дитини або, навпаки, створити зайву самовпевненість. Натомість підкреслюйте її сили, заохочуйте до самовдосконалення та підтримуйте в моменти невдачі. Хваліть за конкретні зусилля та результати, акцентуючи на тому, як далеко вона просунулась, яких результатів досягла, навіть якщо вони не дуже вагомі.

16. Враховуйте індивідуальні особливості дитини. Підходьте до виховання з урахуванням її характеру, здібностей і темпу розвитку. Уникайте порівнянь з іншими. Не порівнюйте дитину з її однолітками чи братами і сестрами. Зосереджуйтеся на її власних досягненнях і прогресі.

Ці рекомендації сприятимуть формуванню гармонійних взаємин між батьками і дитиною, допоможуть розвивати її самостійність, впевненість у собі та позитивне сприйняття світу.

Висновки

У молодшому шкільному віці навчальна діяльність стає провідною і відіграє ключову роль у розвитку дитини. Це складний і багатогранний процес, якому дитина присвячує значну частину своїх зусиль, часу та років життя. У ході навчання формуються й активно розвиваються важливі психологічні новоутворення цього вікового періоду: довільність психічних процесів (здатність контролювати свою увагу, емоції та поведінку), вміння планувати та виконувати дії у внутрішньому плані, організовувати власну навчальну діяльність, а також рефлексія – здатність аналізувати свої дії, результати та досягнення. Крім того, навчальна діяльність сприяє формуванню навичок співпраці з іншими, розвитку комунікативних здібностей, збагаченню уявлень про навколишній світ і формуванню пізнавального інтересу. Вона також впливає на становлення самооцінки дитини, мотивації до навчання та навичок самостійності, що є основою для подальшого розвитку її особистості.

Навчальна мотивація формується під впливом кількох факторів.

Виділено дві групи мотивів: 1) пізнавальні мотиви; 2) соціальні мотиви. Роль соціальних мотивів у молодших школярів іноді настільки велика, що учні виконують завдання вчителя, навіть усвідомлюючи, навіщо і для чого це робиться. У сучасних молодших школярів переважають мотиви отримання високих оцінок і обов'язку, і не достатньо спостерігається мотив самовизначення та самоосвіти. Пізнавальні мотиви пов'язані з процесом і змістом навчальної діяльності. У молодших школярів вони не мають переважаючого значення у мотивації до навчання. У дітей переважає емоційний інтерес до навчання.

Аналіз наукових джерел свідчить, що формування особистісних якостей дітей значною мірою залежить від стилю спілкування батьків та характеру взаємодії в сім’ї. Самоставлення дитини протягом ранніх етапів її розвитку є відображенням того, як до неї ставляться дорослі, зокрема батьки. Саме через їхню поведінку, оцінки та реакції дитина засвоює базові цінності, критерії

оцінки та самооцінки, а також норми, які закладаються в основу її особистісного розвитку.

Батьки виступають головними «провідниками» цих норм і моделей поведінки. Через їхній вплив дитина формує уявлення про себе: свої риси, здібності, якості та місце у світі. У результаті формується її образ себе, який значною мірою визначає впевненість у собі, ставлення до оточення, рівень відповідальності та соціальної адаптації. Таким чином, стиль виховання і взаємодії в сім'ї відіграють критично важливу роль у розвитку самосприйняття дитини та її здатності будувати гармонійні стосунки в подальшому житті.

Більшість класифікацій стилів сімейного виховання базуються на таких критеріях, як рівень батьківського контролю та прояви емоційної теплоти з боку батьків. Ключовими параметрами, які визначають особливості виховного підходу, також є ступінь контролю та поваги батьків до дитини, що варіюється залежно від її віку.

Батьківський контроль визначає, наскільки активно батьки втручаються в життя дитини, регулюють її поведінку та прийняття рішень. Емоційна теплота, своєю чергою, характеризує ступінь підтримки, любові й емпатії, які дитина відчуває у стосунках з батьками. Баланс між цими параметрами визначає, чи буде стиль виховання авторитарним, демократичним, потуранням чи байдужим.

З'ясовано, що сімейне виховання має зв'язок з мотивацією навчальної діяльності молодших школярів. Відзначено, що надмірна суворість, відкидання, виховна невпевненість батьків, надмірність санкцій позитивно пов'язана з мотивами «уникнення невдачі», тоді як «емоційне прийняття», позитивний інтерес, високий рівень кооперації пов'язані з мотивами «досягнення успіху».

Виявлено, що найбільш вираженим мотивом навчальної діяльності серед опитаних молодших школярів є соціальний мотив «досягнення успіху». Також

в цілому за вибіркою спостерігається середній рівень мотивації навчальної діяльності, що є характерним для даного віку.

З’ясовано, що найбільш переважаючими шкільними предметами опитаних нами молодших школярів є «я вивчаю світ», «образотворче мистецтво, музика, технології»; менш привабливими є – українська мова та література. Хоча загалом до всіх навчальних предметів ставлення було достатньо лояльне, негативного відношення в ході дослідження учнів виявлено не було.

Зазначено, що для молодших школярів з вищим рівнем навчальної мотивації більшого значення мали пізнавальні навчальні предмети («я вивчаю світ», «математика», «українська мова та література», «англійська мова»); а для учнів з більш низьким рівнем навчальної мотивації – «я вивчаю світ», «фізкультура», музика, образотворче мистецтво, технології.

Виявлено, що у взаєминах батьки схильні проявляти строгість – (56,67 %), послідовність дій – (63,3 %), контроль по відношенню до дитини – (73,3 %), емоційну близькість – (80 %), прийняття дитини батьками – (76,67%), задоволеність стосунками – (66 %).

Дослідження показало, що існує тісний взаємозв’язок між типами дитячо-батьківських стосунків та рівнем навчальної мотивації молодших школярів. Стиль виховання, емоційна підтримка, повага до дитини та баланс між контролем і автономією впливають на формування ставлення дитини до навчання, її пізнавальних інтересів і бажання досягати успіхів у шкільній діяльності. За результатами кореляційного аналізу нами були виявлені прямі зв'язки між такими шкалами дитячо-батьківських відносин, як «прийняття», «вимогливість», «послідовність», «контроль», «емоційна близькість», «задоволеність відносинами» та такими навчальними мотивами як «обов'язок та відповідальність», «благополуччя», «самовизначення та самовдосконалення», «творча самореалізація», «уникнення невдачі», «процес навчання», а також з рівнем навчальної мотивації загалом і переваг щодо таких навчальних предметів як «українська мова та література» і «математика».

Також були виявлені негативні кореляційні зв'язки між показниками «прийняття» – «афіліація» та «вимогливість» – «образотворче мистецтво, музика, інформатика».

Таким чином, гіпотеза нашого дослідження підтвердилась про те, що стиль сімейного виховання впливає на мотивацію навчання молодших школярів, а саме: демократичний стиль сімейного виховання характеризується емоційною близькістю, задоволеністю стосунками з батьками, прийняттям дитини, співробітництвом з нею, позитивно впливає на навчальну мотивацію загалом, і зокрема таких навчальних мотивів, як «процес навчання», «творча самореалізація», «досягнення успіху», «обов'язку та відповідальності», «самовизначення та самовдосконалення», де переважають такі навчальні предмети, як математика, українська мова та література, англійська мова. Натомість, авторитарний стиль сімейного виховання характеризується надмірною вимогливістю, відсутністю прийняття, надмірним контролем, впливає на переважання мотивів «уникнення невдачі» та «афіліації».

Отже, завдання дослідження виконані, мета досягнута.

Список використаних джерел

1. Азаркіна О.В., Булгакова О.Ю. Взаємодія «батько – дитина» як фактор успішного дистанційного навчання дітей молодшого шкільного віку. Габітус. 2020. № 20. С. 87–89.
2. Абрамова Г. С. Вікова психологія: Підручник для студентів вузів / Г. Абрамова. – М.: Академічний Проект, 2001. – 174 с.
3. Акименко Ю. Ф. Психологічна корекція ставлення батьків до дітей молодшого шкільного віку: автореф. дис…канд. психол. наук: 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / Ю. Акименко. – К., 2003. – 20 с.
4. Алєксєєнко Т. Ф. Тенденції розвитку і класифікація батьківсько-дитячих стосунків в умовах сучасної сім'ї. // Збірник наукових праць Української Академії державного Управління при Президентові України / За заг. ред. В. Князєва, М. Пірен. – К.: Вид-во УАДУ, 2001. Вип. «А». – 192 с.
5. Андрейко А.В. Батьківство як психологічний феномен. Наукові записки Інституту психології імені Г.С. Костюка АПН України / [За ред. академіка С. Максименка]. – Київ: Міленіум, 2006. № 29. – С. 78-82.
6. Бібік Н. М. (2018). Нова українська школа. Київ: Літера ЛТД. https://mon.gov.ua/storage/app/media/news/Новини/2018/12/12/11/20-11-2018 rekviz.pdf
7. Бітянова М. Дитина у школі: технології розвитку / Марина Бітянова. – К.: Главник, 2007. –144 с.
8. Бех І. Д. Виховання особистості: у 2 кн. / І. Бех. – К.: Либідь, 2003. – Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади. – 344 с.
9. Бондарчук О. І. Психологія сім'ї: Курс лекцій. – К.: МАУП, 2001. – 96 с.
10. Бушай І. М. Психологічні основи становлення образу світу дітей шкільного віку: автореф. дис. … д-ра психол. наук: 19.00.07 «педагогічна та вікова психологія»; НПУ ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2009. 41 с.
11. Варга В., Пащенко Т. «Моя сім'я та Я»: програма корекції емоційно-вольової сфери дітей у контексті дитячо-батьківських стосунків – Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2011. – 144 с.

12. Вовчик-Блакитна О. О. Емоційне благополуччя дитини – засіб і мета реабілітаційної роботи / О. Вовчик-Блакитна // Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами: [зб. наук. праць]. – Київ: Університет «Україна». – 2004. – №1 (3).
13. Водолазська Т. В. Формування емоційного благополуччя дітей молодшого шкільного віку / Т. Водолазська // Постметодика. – 2010. – № 6 (97). – С. 26 - 31.
14. Голюк О. А. Ціннісні орієнтації батьків як основа забезпечення гармонійного буття дитини у сім'ї / О. Голюк // Імідж сучасного педагога. – 2015. – № 6 (155). – С. 41–44.
15. Гончар, Л. В., Кравченко, Т. В., Мачуська, І. М. , Павицька, К. М., Хижняк, А. В. Формування сімейних цінностей у дітей шкільного віку в сучасних соціокультурних умовах. (Монографія). Харків: Друкарня «Мадрид». 2016.
16. Гончаренко Н. Вплив родинного виховання на розвиток дитини / Н. Гончаренко. Психолог. 2008. № 46-47. С. 13-14.
17. Григор'єва Т. Я. Сім'я і її вплив на формування особистості дитини [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp181/44Grigoreva.pdf
18. Демченко Я. М. Засоби формування мотивації навчання молодших школярів. Педагогіка та психологія. 2015. № 47. С. 14-24.
19. Дзюбко Л. В., Гриценок Л. І. Мотивація навчальної діяльності як психолого-педагогічна проблема. Психодіагностика: зб. наук. праць ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державн. пед. ун-тет імені Г. Сковороди». Переяслав-Хмельницький: ПП «СКД», 2009. Вип. 4. С. 33-43.
20. Дуброва О. А. Навчальна мотивація як специфічний компонент навчальної діяльності. Вісник Черкаського університету. 2016. № 14. С. 30-37.
21. Завгородня О. В. Психологічне здоров'я першокласника: емоційний аспект / О. Завгородня, О. Гордова // Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. пр. ін-ту психології ім. Г. Костюка НАПН України. Т. 12, ч. 5 / за наук. ред. С. Максименка. – Київ, 2010. – С. 136-144.

22. Занюк С. С. Психологія мотивації: навч. посіб. / С. Занюк. – Київ : Либідь, 2002. – 304 с.
23. Зінов'єва М. В. Взаємозв'язок дитячо-батьківських відносин і ненормативної поведінки дітей дошкільного віку // Психологічна наука і освіта. – 2000. – № 3. – С.35.
24. Казаннікова О. В. Особливості проявів тривожності в молодших школярів / О. Казаннікова // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія : Психологічні науки. – 2014. – Вип. 1 (1). – С. 176-180.
25. Канюк С. С. Психологія мотивації / С. Канюк. – Київ: Либідь, 2002. – С. 238–248.
26. Кельнер С. Формування навчальної мотивації: робота з педагогами / С. Кельнер // Психолог. – 2015. – № 21. – С. 82–89.
27. Козлюк О. А. Роль сім'ї у вихованні гуманістичної спрямованості спілкування дітей старшого дошкільного віку. Зб. наук. праць Бердянського держ. пед. ун-ту (Педагогічні науки). Бердянськ: БДПУ – № 3. 2010. С. 87–91.
28. Корольчук М. С. Психологія сімейних взаємин / М. Корольчук. Київ: Ніка-Центр, 2011. 296 с.
29. Кононко О. Л. Соціально-емоційний розвиток особистості (в дошкільному дитинстві). К. 2004. 255 с.
30. Костюк Г. С. Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ: Радянська школа. 1989, 248 с.
31. Кошкарова Т.А. Психологічний аналіз проблем дитячо-батьківських відносин // Школа здоров'я. – 2004. – № 2. – С. 5-14.
32. Кравченко Т. В. Соціалізація дітей шкільного віку у взаємодії сім'ї і школи: монографія / Т. Кравченко. – К.: Фенікс, 2009. – 416 с.
33. Кудикіна Н. В. Теоретичні засади практичного керівництва ігровою діяльністю молодших школярів у позаурочному навчально-виховному процесі: автореферат дисертації доктора педагогічних наук. Київ: Ін-т педагогіки АПН України. 2004. 283 с.

34. Легін В. Б. Рефлексивні вміння у навчальній діяльності молодших школярів. Молодий вчений. 2018. № 10 (62). С. 73-77.
35. Лук'янова М. Психологія навчальної мотивації школярів. Відкритий урок: розробки, технології, досвід. 2006. № 3-4. С. 26-32.
36. Марковська І.М. Опитувальник для вивчення взаємодії батьків з дітьми // Журнал практичного психолога. – 1998. – № 3. – С. 51-52.
37. Малихіна О. В. Навчальна мотивація. Експериментальні дослідження : наук.-метод. посіб. / О. Малихіна, Л. Москалюк; Одес. обл. ін-т удосконалення вчителів. – Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2007. – 115 с.
38. Мушкевич М. І. Психологічні особливості факторів особистісного та міжособистісного функціонування членів сім'ї з проблемними дітьми на основі сімейного статусу. Психологічні перспективи: зб. наук. праць Східноєвроп. нац. ун. ім. Л. Українки. Луцьк: СНУ ім. Лесі Українки, 2019. Вип. 34. С. 137–154.
39. Поліщук В. Молодший шкільний вік як життєвий феномен / В. Поліщук // науково-методичний журнал «Початкова школа». – 2015, № 6. – С. 1 – 6.
40. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О. М. Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.
41. Рашковська І. Психологічний супровід формування батьківсько-дитячих стосунків у початковій школі / Ілона Рашковська // науково-методичний журнал «Початкова школа». – 2018, №5. – С. 46 –48.
42. Славіна Н. С. Вплив особливостей сімейних відносин на емоційну сферу дитини / Н. Славіна. Наукові записки Інституту психології ім. Г. Костюка АПН України / [за ред. акад. С. Максименка]. К.: Міленіум, 2006. Вип. 27. – 536 с.
43. Тарасова І. О. Дидактичні ігри в початковій школі / І. Тарасова // Початкова школа. – 2018. – № 5. – С. 13–18.
44. Федоришин Г. М. Соціально-психологічний підхід до вивчення механізмів впливу в стосунках «батьки-діти». Зб. наук. праць: філософія, соціологія, психологія. Прикарпат. нац. ун-ту ім. В. Стефаника, 2008. Вип.13. Ч. 2. С. 67−77.

45. Федусенко Ю. К. Особливості впливу навчально-ігрової діяльності на розвиток основних психічних процесів у молодшому шкільному віці / Ю. Федусенко // Рідна школа. – 2018. – № 4. – С. 25–28.
46. Хомуленко Т.Б., Шукалова О.С. Стилі сімейного виховання як чинник розвитку пізнавального інтересу молодших школярів. Харків: ХНПУ імені Г. Сковороди, 2011. 173 с.
47. Чекстере О. Ю. Дослідження мотивації навчання в парадигмі когнітивної психології / О. Чекстере // Педагогіка і психологія. – 2018. – № 2 (99). – С. 66–71.
48. Чорней І. Д. Психологічні аспекти розвитку мотивації молодшого школяра у навчальному процесі. Нова педагогічна думка. 2014. № 4 (80). С. 165.
49. Чирікова Г. Динаміка розвитку стилів сімейного виховання у сучасній Німеччині. Людинознавчі студії. 2009. Вип. 19. С. 287-297.
50. Чумак В. В. Вікова психологія: навч. посіб. Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2015. 192 с.
51. Adler Y.G. A «Mischling attempts to fight for his rights. In A. Bammer (Ed.), Displacement: Cultural identities in question (pp.205-215). Bloominston, IN: Indiana University Press. – 1994.
52. Bar-On R. Emotional intelligence: An integral part of positive psychology. South African Journal of Psychology, 2010.
53. Bowlby J. The Making & Breaking of Affectional Bonds / John Bowlby, 1979. C. 319-338.
54. Goddard H. Parenting Education / Goddard H. Wallace; Dennis Steven, Gale, Farmington, USA, 2003 - (International Encyclopedia of Marriage and Family).
55. Mayer J. Emotional Intelligence: Key Readings on the Mayer and Salovey Model / Mayer J., Miami, Florida: Nation. Professional Resources, D. Publishing, 2004. – 329 с.
56. Rogers K. (1994). On becoming a person: A Therapist's View of Psychotherapy. Boston: USA
57. Spera C. A Review of the Relationship Among Parenting Practices, Parenting Styles, and Adolescent School Achievement / Christopher Spera. // Educational Psychology Review. – 2005. – №17. – С. 125–146.

ДОДАТКИ

Додаток А

Опитувальник «Взаємодії батьки-дитина», І. Марковської

Інструкція: відзначте ступінь згоди з наступними твердженнями по 5- бальній системі. Оцініть твердження окремо для кожного батька в бланку відповідей: під буквою М - для матері, під буквою Б - для батька: 1 = ні (абсолютне незгідні); 2 = швидше ні, ніж так; 3 = і так, і ні; 2 = швидше ні, ніж так; 5 = безсумнівно, так (дуже сильне згоді).

М Б 1. Якщо вже він (а) чогось вимагає від мене, то обов'язково доб'ється цього.
2. Він (а) завжди карає мене за мої погані вчинки.
3. Я рідко говорю йому (їй), куди йду і коли повернуся.
4. Він (а) вважає мене цілком самостійною людиною
5. Можу розповісти йому (їй) про все, що зі мною відбувається
6. Він (а) думає, що я нічого не досягну в житті
7. Він (а) частіше помічає в мені недоліки, ніж гідності
8. Він (а) часто доручає мені важливі і важкі справи.
9. Нам важко досягти взаємної згоди
10. Іноді він (а) може дозволити те, що ще вчора забороняв (а)
11. Я завжди враховую його (її) точку зору
12. Я б хотів (а), щоб мої майбутні діти ставилися до мене так само, як я до нього (неї).
13. Я рідко роблю з першого разу те, про що він (а) мене просить.
14. Він (а) мене рідко лає.
15. Він (а) намагається контролювати всі мої дії і вчинки.
16. Вважає, що головне - це слухатися його (її).
17. Якщо у мене трапляється нещастя, в першу чергу я ділюся з ним 6 (нею).
18. Він (а) не розділяє моїх захоплень.
19. Він (а) не вважає мене таким розумним і здатним, як йому (їй) хотілося б.
20. Він (а) може визнати свою неправоту і вибачитися переді мною.
21.Він (а) часто йде у мене на поводу.
22.Ніколи не скажеш напевно, як він (а) поставиться до моїх слів.
23.Можу сказати, що він (а) для мене авторитетна людина.
24.Мені подобаються наші з ним (нею) відносини.
25.Удома він (а) дає мені більше обов'язків, ніж у сім'ях більшості моїх друзів
26.Буває, що застосовує до мене фізичні покарання.
27.Навіть якщо я не хочу, мені доводиться чинити так, як бажає він (а).
28.Вважає, що він (а) краще знає, що мені потрібно.
29.Він (а) завжди мені співчуває 30.Мені здається, він (а) мене розуміє
31.Він (а) хотів (ла) би в мені багато чого змінити.
32.При прийнятті сімейних рішень він (а) завжди враховує моя думка
33.Він (а) завжди погоджується з моїми ідеями та пропозиціями.
34.Ніколи не знаєш, що від нього (неї) очікувати.
35.Він (а) є для мене еталоном і прикладом у всьому.
36.Я вважаю, що він (а) правильно виховує мене
37.Він (а) пред'являє до мене багато вимог.
38.За характером він (а) м'яка людина.
39.Зазвичай він (а) мені дозволяє повертатися додому, коли я захочу
40.Він (а) прагне захистити мене від труднощів і життя
41.Він (а) не допускає, щоб я помічав його (її) слабкості і недоліки
42.Я відчуваю, що йому (їй) подобається мій характер.
43. Він (а) часто критикує мене по дрібницях.
44. Він (а) завжди з готовністю мене вислуховує.

45.Ми розходимося з ним (нею) з дуже багатьох питань.
46.Він (а) карає мене за такі вчинки, які здійснює сам (а).
47.Я поділяю більшість його (її) поглядів.
48.Я втомлююся від повсякденного спілкування з ним (нею)
49.Він (а) часто змушує мене робити те, що мені не хочеться
50.Прощає мені те, за що інші покарали б.
51.Він (а) хоче знати про мене все: про що я думаю, як ставлюся до своїх друзів і тощо.
52.Я не раджуся з ним (нею), з ким мені дружити.
53.Можу сказати, що він (а) - найближча мені людина
54.Він (а) весь час висловлює невдоволення мною
55.Думаю, він (а) вітає моя поведінка
56.Він (а) приймає участь у справах, які придумую я.
57.Ми по-різному з ним (нею) представляємо моє майбутнє життя
58.Однакові мої вчинки можуть викликати у нього (неї) то закиди, то похвалу.
59. Мені хотілося б бути схожим на нього (неї)
60. Я хочу, щоб він (а) завжди ставився (ставилася) до мене так само, як зараз.

Додаток Б

Анкета для оцінювання рівня шкільної мотивації (за Н. Лускановою)

1. Чи подобається тобі в школі?
- Не дуже;
- подобається;
- не подобається.

2. Зранку, коли ти прокидаєшся, то завжди охоче йдеш до школи чи часто хочеш залишитися вдома?
- Частіше хочу залишитися вдома;
- по-різному;
- іду охоче.

3. Якби вчитель повідомив, що завтра до школи не обов'язково приходити всім учням, що за бажанням можна залишитися вдома, ти пішов би до школи чи залишився б удома?
- Не знаю;
- залишився б удома;
- пішов би до школи.

4. Чи подобається тобі, коли у вас скасовують які-небудь уроки?
- Не подобається;
- по-різному;
- подобається.

5. Чи хотів би ти, щоб не задавали домашніх завдань?
- Хотів би;
- не хотів би;
- не знаю.

6. Чи хотів би ти, щоб у школі залишилися одні перерви?
- Не знаю;
- не хотів би;
- хотів би.

7. Чи часто ти розповідаєш батькам про школу?
- Часто;
- іноді;
- не розповідаю.

8. Чи хотів би ти мати менш суворого вчителя?
- Напевно не знаю;
- хотів би;
- не хотів би.

9. Чи багато у тебе в класі друзів?
- Мало;
- багато;
- немає друзів.

10. Чи подобаються тобі твої однокласники?
- Подобаються;
- не дуже;
- не подобаються.

Ключ

Кількість балів за певний варіант відповіді на запитання анкети.

№ запитання	Бали за відповідь «а»	Бали за відповідь «б»	Бали за відповідь «в»
1	1	3	0
2	0	1	3
3	1	0	3
4	3	1	0
5	0	3	1
6	1	3	0
7	3	1	0
8	1	0	3
9	1	3	0
10	3	1	0

Підсумуйте кількість отриманих балів.

Перший рівень. 25–30 балів – високий рівень шкільної мотивації, навчальної активності.

Такі діти мають пізнавальний мотив, прагнуть найуспішніше виконувати вимоги, що висуває школа. Учні чітко дотримуються всіх указівок учителя, сумлінні й відповідальні, засмучуються через незадовільні оцінки. У малюнках на шкільну тематику вони зображують учителя біля дошки, процес уроку, навчальний матеріал та ін.

Другий рівень. 20–24 бали – гарна шкільна мотивація. Подібні показники має більшість учнів початкових класів, які успішно можуть упоратися з навчальною діяльністю. У малюнках на шкільну тематику вони також зображують навчальні ситуації, а відповідаючи на запитання, виявляють меншу залежність від суворих вимог і норм. Подібний рівень мотивації є середньою нормою.

Третій рівень. 15–19 балів – позитивне ставлення до школи, але школа цікавить таких дітей здебільшого позаурочною діяльністю. Такі діти досить добре почуваються в школі, однак відвідують її переважно заради спілкування з друзями та вчителями. Їм подобається почуватися учнями, мати гарний портфель (рюкзак), ручки, зошити. Пізнавальні мотиви в таких дітей сформовані меншою мірою, тому навчальний процес їх цікавить недостатньо.

У малюнках на шкільну тематику такі учні зображують зазвичай не навчальні, а позаурочні ситуації.

Четвертий рівень. 10–14 балів – низька шкільна мотивація. Ці діти відвідують школу неохоче, пропускають заняття. На уроках часто займаються сторонніми справами, граються, бешкетують. Зазнають серйозних труднощів у навчальній діяльності. Нестійко адаптуються до школи. У малюнках на шкільну тематику такі діти зображують ігрові сюжети, хоча побічно пов'язують їх зі школою.

П'ятий рівень. Менше ніж 10 балів – негативне ставлення до школи, шкільна дезадаптація.

Такі діти зазнають серйозних труднощів у навчанні: вони не здатні впоратися з навчальною діяльністю, мають проблеми у спілкуванні з однокласниками, у взаєминах з учителем. Вони досить часто сприймають школу як вороже середовище, перебування в якому є для них нестерпним. Маленькі діти (5–6 років) часто плачуть, просяться додому. Також такі учні можуть поводитися агресивно, відмовлятися від виконання завдань, дотримання певних норм і правил. Часто такі школярі страждають на нервово-психічні порушення. Малюнки таких дітей зазвичай не відповідають запропонованій шкільній тематиці, а відбивають індивідуальні пристрасті дитини.

Додаток В

Таблиця 1.

Середні значення показників провідних мотивів навчальної діяльності молодших школярів (сер. бал)

№	Шкали	Учні молодших класів (сер. бал)
1.	Обов'язок та відповідальність	2
2.	Самовизначення та самовдосконалення	2,2
3.	Благополуччя	2,1
4.	Афіліація	2
5.	Престиж	2
6.	Уникнення невдачі	0,9
7.	Зміст навчальної діяльності	0,9
8.	Ставлення до процесу навчання	0,5
9.	Комунікація	0.5
10.	Творча самореалізація	0,4
11.	Досягнення успіху	4,2

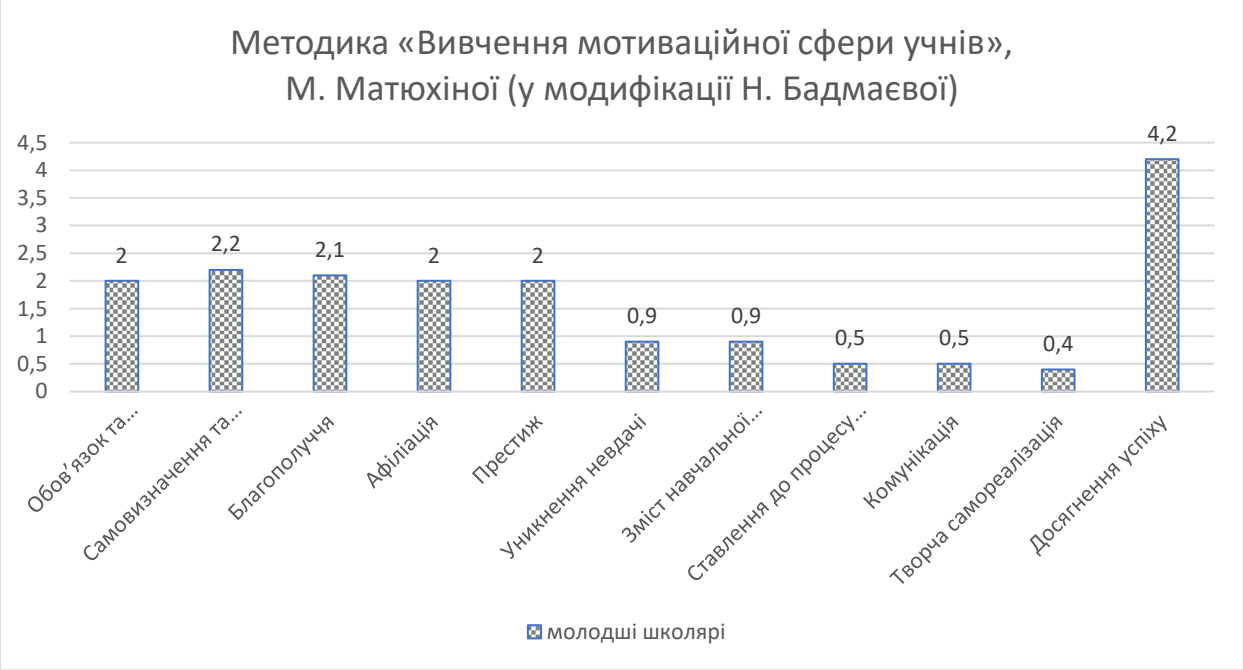

Рис. 1. Вираженість провідних мотивів навчальної діяльності молодших школярів (с.б.)

Додаток Г

Таблиця 2.

Результати дослідження за методикою «Оцінка шкільної мотивації», Н. Лускановї (%)

№	Рівні мотивації навчальної діяльності	Молодші школярі (%)
1.	Високий	17 %
2.	Вище середнього	13 %
3.	Середній	57 %
4.	Нижче середнього	3%
5.	Низький	10 %

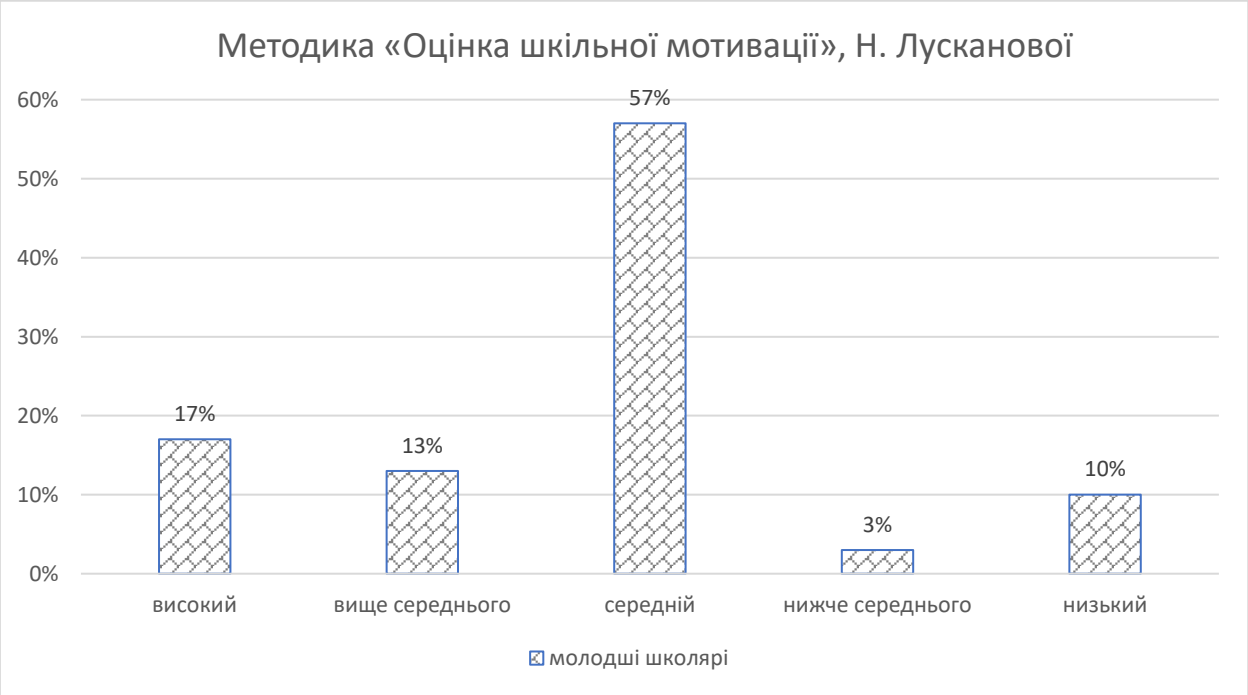

Рис. 2. Відсотковий розподіл молодших школярів за рівнями мотивації у навчальній діяльності (%)

Додаток Д

Таблиця 3.

Вираженість переваг навчальних мотивів молодших школярів з різним рівнем мотивації навчальної діяльності загалом по вибірці (ср.б.)

Рівень мотивації навчальної діяльності	Переважаючий мотив (макс.= 6; мін=2)										
	обов'язок та відповідальність	самовизначення та самовдосконалення	власне благополуччя	афіліація	престиж	уникнення невдачі	зміст навчальної діяльності	ставлення до процесу навчання	комунікація	творча самореалізація	досягнення успіху
Високий	0	1,8	0,6	0	0	0	0	0,6	0,6	0,8	4,2
Вище середнього	0,5	1,3	0	0	1,5	0	0	0	0	0,5	2,8
Середній	1	1	1	1	1	0	0	0	0	0	1
Нижче середнього	0	2	0	2	0	3	0	0	0	0	0
Низький	0	0	0,7	3,7	0	0,7	0	0	0	0	2,7

Додаток Е

Таблиця 4.

Результати дослідження за методикою «Складання розкладу на тиждень» С. Рубінштейна у модифікації В. Моргуна (%)

№	Шкільні предмети	Молодші школярі (%)
1.	Математика	14 %
2.	Українська мова та література	4 %
3.	Англійська мова	7 %
4.	Я вивчаю світ	55 %
5.	Образотворче мистецтво, музика, інформатика	52 %
6.	Фізкультура	11 %

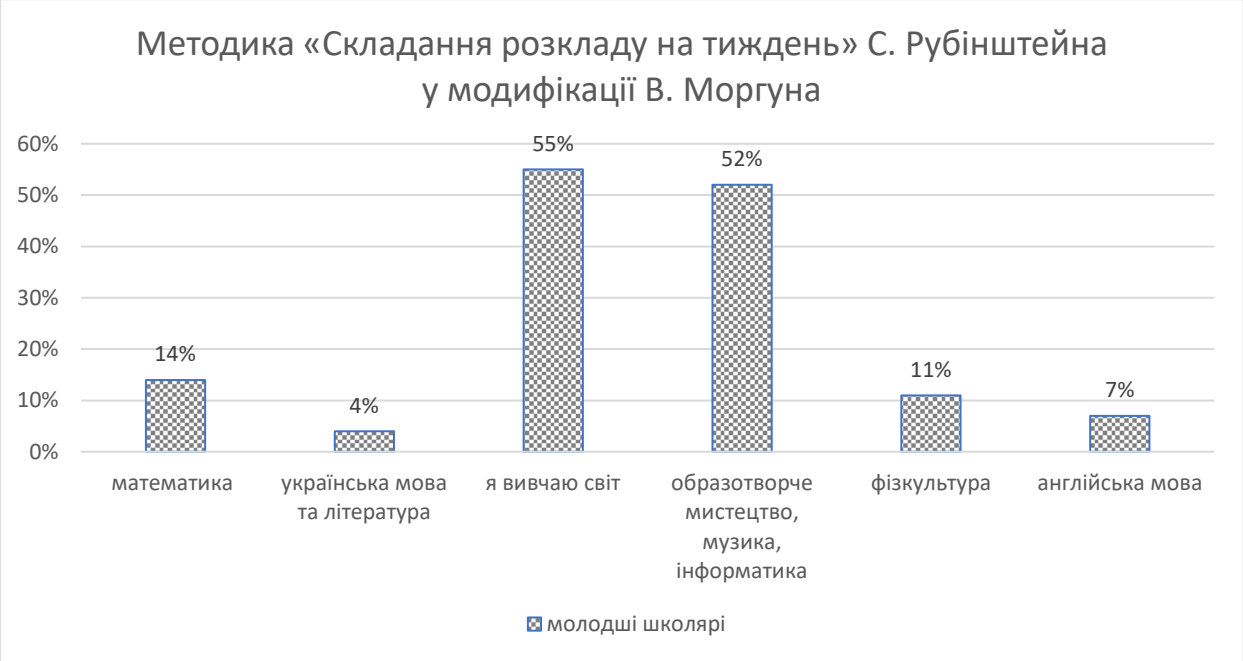

Рис. 3. Загальний показник вираженості переваг у шкільних предметах молодшими школярами (%)

Додаток Є

Таблиця 5.

Вираженість переваг шкільних предметів молодших школярів з різним рівнем мотивації навчальної діяльності загалом по вибірці

Рівень мотивації навчальної діяльності	Навчальні предмети (%)					
	математика	українська мова та література	я вивчаю світ	образотворче мистецтво, музика, інформатика	фізкультура	англійська мова
Високий	260	180	150	72	90	120
Вище середнього	125	125	238	100	125	120
Середній	91	85	144	153	112	110
Нижче середнього	50	0	100	200	0	0
Низький	10	10	133	333	167	0

Додаток Ж

Таблиця 6.

Результати дослідження за методикою «Взаємодія з батько – дитина», І. Марковської (%)

№	Шкали	Молодші школярі (%)
1.	невимогливість - вимогливість	50 %
2.	м’якість - строгість	56,7 %
3.	автономність - контроль	73,3 %
4.	емоційна дистанція – емоційна близькість	80 %
5.	відкидання - прийняття	76,7 %
6.	відсутність співробітництва – співробітництво	70 %
7.	тривожність	79 %
8.	непослідовність – послідовність	63,3 %
9.	виховна конфронтація в сім’ї	47 %
10.	задоволеність стосунками	66 %

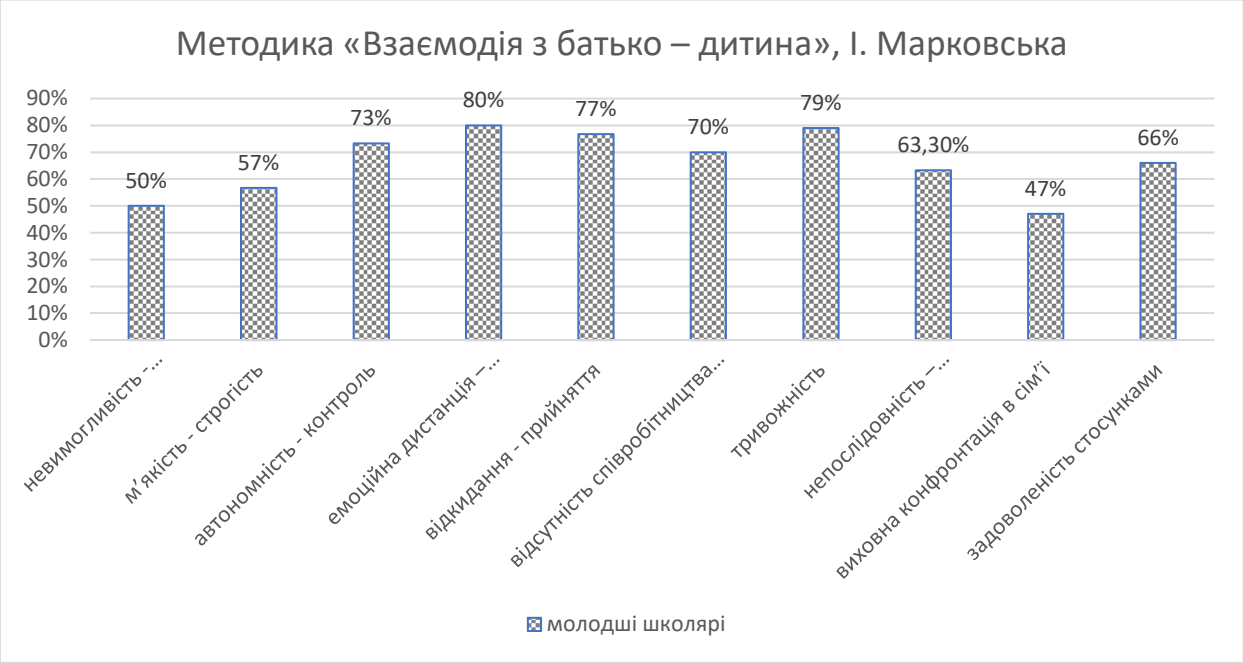

Рис. 4. Загальний показник взаємодії батьків та дітей за методикою «Взаємодія з батько – дитина», І. Марковської (%)

Додаток З

Рис. 5. Кореляційна плеяда взаємозв'язків між показниками взаємостосунків батьків та мотивами навчання